

Forankring og forandring

Den norske kirke i det norske samfunn

DEN NORSKE KIRKE
Kirke/stat-utvalget

Delrapport, september 2000

© Kirkerådet september 2000

Produsert av Kirkens informasjonstjeneste
Sats og grafisk utforming: Askheim+Eriksen
Trykk: Lobo Grafisk, Oslo
Oppl.: 300, 09/00

Bestilles fra:
Kirkerådets materiellekspedisjon
Boks 5913 Majorstua
0308 Oslo

Telefon 22 93 27 50
Faks 22 93 28 28
E-post: materiell@kirken.no

Innholdsfortegnelse

Forord

1.	Det pluralistiske samfunn	
1.1	Innledning	7
1.2	Demokrati og velferdsstat	7
1.3	Tros og livssynsmangfold – Tros og livssynsfrihet	8
1.4	Endringer i kirke/stat-forholdet	9
2	Kirken i det offentlige rom	
2.1	Kirken i lokalsamfunnet	12
2.2	Kirke og nasjonal identitet	18
2.3	Minoriteter i majoritetskirken – et samisk perspektiv	21
2.4	Kyrkja og media	27
2.5	Statskirken – en kritisk røst eller en legitimerende kraft?	28
3	Kirken og dens medlemmer	
3.1	Tilhørighet og privatisering	30
3.2	Religiøs individualisme og autoritets skepsis	32

3.3	Endringer i trosinnholdet?	33
3.4	Livs- og dødsritualene – bare konvensjoner?	34
3.5	Hvem er de regelmessig aktive i kirken?	36
3.6	Endringer i livsstil og moralsyn blant kristne	38
3.7	Det etniske og det religiøse	39
3.8	Hva mener folk om kirkeordningen i framtida?	39
Litteratur:		41
Vedlegg:		
	Kirke/stat-utvalgets mandat	43
	Medlemmene i Kirke/stat-utvalget:	43

Forankring og forandring

Forord

I 1998 nedsette Kyrkerådet eit utval til å utgreie forholdet mellom kyrkje og stat og kyrkjas organisering og oppdrag. Utvalet har organisert arbeidet i undergrupper. På sitt første møte valde utvalet følgjande gruppe for å arbeide med kyrkje, religion og samfunn:

Sigrid Haukvik

Harald Hegstad (leiar)

Ingrid Vad Nilsen (leiar frå hausten 2000)

Ingvill Thorson Plesner

Pål Repstad

Hege Fjellheim Sarre

Margunn Sandal har vore sekretær. I ein kortare periode hadde Harald Askeland denne funksjonen.

Den delrapporten som her blir levert er utforma av arbeidsgruppa. Teksten har vore drøfta i eit samla utval og den gjev lesaren innsyn i det stadiet Kyrkje/stat-utvalet er på i sin arbeidsprosess. Delrapporten er særleg knytt til dei punkta i mandatet som omhandlar religions sosiologiske analysar av tradisjonar og haldningar som pregar folks forhold til kyrkja og ei vurdering av kyrkjas rolle som berar av tradisjonar og som leverandør av etiske premisser i samfunnet.

Teksten er hovudsakleg bygd på medlemmene sine utkast til tekstavsnitt. I tillegg til dette har Olaf Aagedal levert ei ekstern ut-

greiing: "Den nasjonale dimensjonen i Den norske kyrkja". Denne teksten er tilgjengeleg på nettet: <http://www.kirken.no/nyheter/statkrk.html>

Ingvill Thorson Plesner har skrive kapitlet om det pluralistiske samfunn. Harald Hegstad har teke for seg kyrkja i lokalsamfunnet og Hege Fjellheim Sarre står for bidraget om minoritetar i majoritetskyrkja. Avsnittet om kyrkja og media byggjer på eit notat frå Knut Lundby og er skrive av Margunn Sandal. Pål Repstad er ansvarleg for kapitlet om Kyrkja og hennar medlemmer og avsnittet: Statskyrkja – ei kritisk røyst eller ei legitimerande kraft? Dette tekstavsnittet er hovudsakleg basert på Repstad sine tekstar som er å finne i ei meir omfattande form i Repstads bok: *Religiøst liv i det moderne Norge. Et sosiologisk kart*, Høyskoleforlaget 2000, 2. utgave. Avsnittet om kyrkje, religion og nasjon tek delvis utgangspunkt i tekstar frå Aagedal og Repstad, men har gjennomgått store endringar i skriveprosessen i ein kontinuerleg dialog med utvalsmedlemmene.

Delar av materialet byggjer på Religionsundersøkingane som er gjennomført i regi av Norsk samfunnsvitenskapleg datateneste i 1991 og 1998. Bøyum 1992 og Lund 1999 gjev hovudresultat frå Religionsundersøkingane. NSD svarer ikkje for vår bruk av dataene.

Medlemsundersøkinga som Stiftinga Kyrkjeforskning har gjennomført for Kyrkje/stat-utvalet blant Den norske kyrkjas medlemmer utgjer også eit viktig kunnskapsgrunnlag for delrapporten. Resultata frå undersøkinga vil bli presentert i KIFO-publikasjonar.

Delrapporten blir trykt og distribuert til dei som har interesse av å lese den. Utvalet vil verdsetje respons på innhald og form; Er dette ei relativt dekkjande skildring av dei tradisjonar og haldningar som pregar kyrkjemedlemmene sitt forhold til kyrkja? Er kyrkjens rolle som tradisjonsberar, premissleverandør og kritisk røyst gjenkjenneleg?

Dei spørsmåla vi tek opp i denne delrapporten inngår i ein arbeidsprosess der også utvalet sitt arbeid med kyrkjeforståinga (ekkesiologi), dei grunnleggjande prinsippa om religionsfridom og likehandsaming og spørsmåla om statens verdigrunnlag er viktige bidrag. Det som her blir presentert vil, i det vidare arbeidet fram mot ei endeleg innstilling, bli vurdert opp mot etiske, teologiske og politiske kriterium.

Vår analyse er sjølv sagt ei fortolking blant fleire moglege. Arbeidsgruppa har ikkje hatt som mål å argumentere for bestemte konklusjonar om forholdet mellom stat og kyrkje i denne delrapporten. Vår skildring og fortolking av situasjonen håpar vi kan vere nyttig for folk med nokså ulikt syn på kyrkjelege forhold.

Det kan vere at nokre vil meine at vi her fokuserer for mykje på Den norske kyrkja og hennar medlemmer, slik at andre trus- og livssynssamfunn blir usynleggjort. Vi vil understreke at dette ikkje er eit forsøk på å gje ei fullstendig analyse av religion i det norske samfunnet. Dei spørsmål knytt til religionsfridom som forholdet mellom stat og kyrkje reiser, blir handsama i ein eigen delrapport. Fokus i denne rapporten er på relasjonen mellom Den norske kyrkja og samfunnet. I utvalet kjenner vi sjølv på at fleire avsnitt kunne ha vore meir gjennomdiskuterte, ikkje minst det som har med minoritets- og majoritetsperspektiv å gjere. Vi vel likevel å sende frå oss teksten no, med tanke på å ha ein open prosess fram mot ei endeleg utgreiing. Rapporten er på ingen måte utvalet sine siste ord om desse spørsmålsstillingane. Det er innleiinga til ein dialog

Oslo, 14. september 2000

I Det pluralistiske samfunnet

1.1. Innledning

Det siste århundrets utvikling i forholdet mellom Den norske kirke, stat og folk i Norge kjennetegnes av blant annet

- større religiøst og livssynsmessig mangfold
- økt vekt på religionsfrihet
- større kirkelig selvstyre

Denne historiske utviklingen danner bakgrunn og legger premisser for utvalgets mandat og utredning. Til tross for økt religiøs mangfold og gradvis sekularisering av staten er det grunnlag for å slå fast at det fortsatt er et nært forhold mellom Den norske kirke og folk flest i vårt land. Over 85 % av befolkningen er medlem av Den norske kirke, og oppslutningen om kirkelige handlinger som dåp, nattverd og vigsel er høy. Fortsatt er det også nære relasjoner mellom kirke og stat. Dette følger dels av statskirkeordningen i seg selv, men også av at det er utviklet tradisjoner for nært samarbeid på en rekke områder som gravferds- og kirkegårdsforvaltning, religiøs betjening i fengsler, militæret og på sykehus og ikke minst gjennom kirkens kontakt med skoler og barnehager.

Med betegnelsen kirke sikter vi i denne sammenheng til Den norske kirke, ettersom det er denne kirkes forhold til stat og folk som er hovedtema.

1.2 Demokrati og velferdsstat

Endringene som har funnet sted i forholdet mellom kirke og folk, og mellom kirke og stat siden midten av 1800-tallet, må sees i sam-

menheng med utviklingen av staten i det samme tidsrom. Parlamentarismens gjennombrudd og framveksten av den moderne velferdsstaten har medført endrede relasjoner mellom staten og folket, og har lagt grunnlag for en ny form for politisk legitimering. Folkesuverenitetsprinsippet innebærer at staten får sin myndighet fra folket gjennom valg. Statskirkesystemet ble utviklet i en annen tid. Det blir ofte hevdet at kirken under reformasjonen ble lagt under staten. Historikerne strides om i hvilken utstrekning dette er den rette beskrivelse av det som skjedde. Det kan hevdes at vi fikk en fyrstestyrte landskirke med et visst kirkelig selvstyre. (Aarflot 1969) Samtidig var den rådene oppfatning at "Cuius regio eius religio", som fysten så folket. Med innføringen av enevoldstyret ble dette enda sterkere gjennomført, da behovet for kongens fullstendige maktmonopol var det avgjørende. Statsstyrets, dvs. kongens, autoritet ble gitt en religiøs overbygning og forankret i "guddommelig rett". Kongen var religionens fremste beskytter, og styrte landet ved Guds nåde. Det er i enevoldsperioden vi møter statskirkesystemet i dets klassiske utforming. Etter demokratiets gjennombrudd har statskirkesystemet vært basert på en oppslutning fra folkeflertallet.

Med reformasjonen ble også fattighjelpen et allment ansvar. Presten, som kongens embetsmann, fikk etter hvert en nøkkelrolle i dette arbeidet, som formann i fattigkommisjonen og ved innsamling i kirken. Rundt 1850 ble en mer særegen kirkelig diakoni utviklet – med diakonale institusjoner, fattigpleie og senere menighetspleie. Samtidig med den økende demokratiseringen, har staten tatt på seg stadig mer ansvar for folkets velferd. Gjennom utviklingen av sykehusvesenet, trygdesystem og andre velferdstilbud har staten på enkelte områder overtatt oppgaver som kirken tidligere bidro til å ivareta gjennom sitt diakonale arbeid. Kirken og de ulike kristne

organisasjoner driver fortsatt et omfattende sosialt arbeid innenfor for eksempel eldreomsorg og barnehager. Likevel er det et faktum at den moderne velferdsstat har tatt over ansvar på en rekke områder delvis i konkurranse og konflikt med de etablerte kirkelige tilbud. De siste tiårs utvikling av den korporative stat innebærer økt samarbeid mellom statlige organer og grupper i det sivile samfunn. Dette har også gitt seg utslag i utvikling av samarbeidsrelasjoner mellom kirke og stat på det nasjonale plan og mellom kommunale og kirkelige organer på lokalplanet landet over.

Noen vil mene at statens økte aktivitet og engasjement på områder, som før ble regnet som private, har medført en mer aktiv religions- og kirkepolitikk. Staten ser det som sin oppgave å bidra til å styre utviklingen av kirken slik at den som riksdekkende folkekirke kan ivareta sine oppgaver og imøtekomme folks religiøse behov. Andre vil hevde at dette ikke er noe nytt. Staten styrer ikke kirken mer i dag enn den gjorde tidligere.

1.3 Tros- og livssynsmangfold - tros- og livssynsfrihet

I løpet av de siste 20-30 år har det norske religions- og livssynslandskapet endret seg radikalt. Riktig nok er ikke religiøst mangfold noe nytt fenomen her i landet. Jøder og ulike kristne konfesjoner og frikirkelige grupperinger har vært godt etablert i over hundre år. Human Etisk Forbund ble opprettet i 1956. Men frem til ca 1970 var den norske livssynssituasjonen relativ enkel: Ulike kristne retninger sto mot sekulærhumanismen. Jødene var en forsvinnende liten minoritet. Dette er reflektert i religionsundervisningen i skolen: Kristne og sekulærhumanister fikk "hvert sitt fag". Så endret dette seg temmelig brått. Innvandringen fra ikke-europeiske land

på 1960- og 70-tallet har gitt religioner som islam, buddhisme og hinduismen rotfeste i landet, og har ført til dannelsen av en rekke nye trossamfunn. Islam har i dag rundt 45 000 medlemmer og er det største registrerte trossamfunnet utenfor Den norske kirke. Buddhistforbundet ble dannet i 1979 og har 6800 registrerte medlemmer. I tillegg er det religiøse liv i dag preget av «nyreligiøse» tankestrømninger og impulser. Også dette har gitt seg utslag i dannelsen av nye trossamfunn. I dag er det i alt over 20 registrerte tros- og livssynssamfunn i Norge i tillegg til en rekke uregistrerte. Endringene i livssynslandskapet de siste tiårene har slik forandret den samfunnsmessige konteksten for statskirken.

Livssynsdebatten har fra forrige århundre og inntil nylig vært dominert av human-etikere og ulike kristne grupperinger. Disse har søkt innflytelse i religionspolitiske saker som statskirkeordningen og skolens kristendomsundervisning. De siste årene har også de nye trossamfunnene gjort sitt inntog i den offentlige debatt. Blant annet har de markert seg i debatten om det nye grunnskolefaget Kristendomskunnskap med religions- og livssynsorientering. Religionspolitiske utfordringer har også ført til dannelsen av nye samarbeidsrelasjoner og arenaer for dialog på tvers av livssynsgrensene. De siste årene har Den norske kirke ved Mellomkirkelig råd hatt jevnlige møter med Islamsk råd. Den norske kirke er også representert i Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn som ble etablert i 1996, og har deltatt i en rekke andre tverreligiøse dialog- og samarbeidsprosjekter de siste årene.

Det er mange som vil hevde at Norge i dag er et relativt homogent samfunn sammenlignet med andre land. Blant annet vises det til den høye oppslutningen om statskirken, de kirkelige handlinger og

kristne høytider. Når vi sammenligner med situasjonen i forrige århundre – eller bare for noen tiår tilbake – ser vi likevel at livssynsmangfoldet har økt både i omfang og bredde. Det kan derfor være grunnlag for å karakterisere Norge som både «flerkulturelt» og «homogent» alt ettersom hva en velger som utgangspunkt og sammenligningsgrunnlag

Den internasjonale utviklingen av menneskerettighetskonvensjoner og Norges tilslutning til disse har bidratt til økt bevissthet om religions- og livssynsfrihet. Religionsfriheten ble først grunnlovsfestet i 1964, i forbindelse med Grunnlovens 150års-jubileum. Da Grunnloven ble utformet i 1814 sto opplysningstidens tanker om toleranse og religionsfrihet sentralt. Eidsvollforsamlingen vedtok 16. april 1814 elleve grunnsetninger som konsitusjonene skulle bygge på. Her het det i den 8. grunnsetning: "Den evangelisk-lutherske Religion bør forblive Statens og Regentens Religion. Alle religionssecter tilstædes fri Religions-Øvelse..." Men setningen om religionsfrihet falt ut ved den endelige redaksjon av Grunnlovens §2.

Det skulle ta tid før intensjonene om religionsfrihet fikk nedslag i lovverket. Konventikkelplakaten av 1741, som forbød omreisende lekpredikanter å holde møter uten prestens tilstedeværelse eller godkjennelse, og som bestemte at oppbyggelige møter ved lekmenn skulle stå under sokneprestens kontroll, ble ikke opphevet før i 1842. Først med Dissenterloven av 1845 fikk kristne minoriteter mulighet til å organisere seg. Denne loven markerte en milepæl i norsk religionspolitikk. Den gjorde det klart at det ikke lenger behøvde være sammenfall mellom det å være norsk og det å være luthersk kristen. Men bestemmelsene i loven gjaldt bare kristne

trossamfunn. Grunnloven av 1814 inneholdt bestemmelser som forbød jøder, jesuitter og munkeordener adgang til riket. Jødene fikk adgang til Norge i 1851, munkeordenene i 1897 og mens jesuittparagrafen holdt seg helt fem til 1956. (John W. Gran (red.) 1993)

Det økte og endrede religiøse mangfoldet innebærer nye utfordringer for religions- og livssynsfriheten. Disse utfordringene knytter seg ikke bare til statskirkeordningen som sådan. Det dreier seg også om ulike forståelser av hvilke krav religionsfriheten stiller til statlig politikk både overfor enkeltmennesker og tros- og livssynsorganisasjoner. De siste tiårene har det blant annet vært diskutert hvilke krav religionsfriheten stiller til statlig likebehandling mellom trossamfunn. Lov om trdomssamfunn - som i 1969 erstattet den gamle Dissenterloven av (1845) - innebar et skritt i retning av prinsipiell likebehandling mellom Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn på flere områder. For eksempel lovfester den de ulike trossamfunns rett til økonomisk støtte fra stat og kommune tilsvarende den statskirken mottar årlig per medlem. Likevel er det en rekke ordninger innenfor ulike offentlige institusjoner (feltprestordningen, ordningen med sykehus- og feltprester m.m.) som uttrykker Den norske kirkes særstilling både som majoritetskirke og som statskirke.

1.4 Endringer i kirke/stat-forholdet

Selv om vi fortsatt har en statskirkeordning er forholdet mellom kirke og stat et annet i dag enn i 1814. Lovendringer og endret tolkning av Grunnlovens bestemmelser om «statens offentlige religion» viser at staten ikke lenger er «kristen» slik den var i 1814. Delegasjon av kongens anordningsmyndighet har gitt kirkelige organer

en større selvstendighet i forhold til staten de siste tiår.

Opprinnelig bestemte Grunnloven at bare de som bekjente seg til den evangelisk-lutherske religion kunne utnevnes til embeter i staten. Den gang mente man at en «kristen» stat burde ha en kristen øvrighet. Kravet til embetsmenns trosbekjennelse er etter hvert blitt avskaffet. Et unntak er regelen om at minst halvparten av statsrådets medlemmer skal bekjenne seg til statens offentlige religion, og at bare disse skal delta i behandlinger av saker som angår statskirken. Inntil 1969 var det også konfesjonsplikt for kristendoms lærere i grunnskolen. Denne falt bort med den nye skoleloven som slo fast at de kun var forpliktet til å undervise i «samsvar med den evangelisk-lutherske læra». Nye endringer i grunnskoleloven i 1997 og i skolens religionsundervisning førte til en ytterligere begrensning av lojalitetsplikten. Opplæringsloven slår nå fast at lærere i det nye KRL-faget (Kristendoms kunnskap med religions- og livssynsorientering) skal «ta utgangspunkt i skolen sin formålsparagraf og presentere kristendommen, dei ulike religionar og livssyn ut frå deira eigenart».

Utviklingen i samarbeidet mellom kirke og skole og i skolens kristendomsundervisning kan sies å både uttrykke og påvirke endringene i relasjoner mellom kirke, stat og folk generelt det siste århundret. Skolen var i sin tid primært en kirkeskole der evangelisk-luthersk kristendomsundervisning sto i sentrum. Gradvis har skolen endret funksjon, og er blitt en folkeskole der undervisningen i kristendom ikke lenger sees som kirkens dåpsopplæring. En mer økumenisk profil har ført til en sterk nedtoning av fagets evangelisk-lutherske forankring. Med innføringen av det nye KRL-faget i 1997 er det lagt større vekt på orientering om ulike kristne konfesjoner, og andre religioner og livssyn har fått en langt større plass.

Forut for denne utviklingen har det skjedd en rekke organisatoriske endringer som markerer klarere skille mellom kirken og skolemyndighetenes ansvarsområde. Skolestyrets medlemmer skal ikke lenger være statskirkemedlemmer, presten har ikke lenger en lovfestet plass i skolestyret og biskopen har mistet sin plass i skolens overtilsyn. Obligatorisk skoleandakt og skolegudstjenester er avskaffet, og det henvises til menneskerettigheter og demokratiske prinsipper som en del av skolens verdigrunnlag. Til tross for denne sekulariseringen av skolen er det fortsatt nært samarbeid mellom kirke- og skolemyndigheter både lokalt og på nasjonalt plan. Fortsatt slås det fast i formålsparagrafen at skolen skal hjelpe foreldrene med å gi barna en «kristen og moralsk oppsedning».

Striden om skolens kristne formålsparagraf de siste tiårene viser at mange ser den i sammenheng med statskirkeordningen, og som uttrykk for at samfunnet har et «kristent verdigrunnlag». Om det kan hevdes at statskirkeordningen innebærer at staten i en viss forstand «bekjenner» seg til det kristne verdigrunnlaget, har Høyesterett likevel slått fast at ordningen ikke innebærer at staten i juridisk forstand er forpliktet på kristne verdier eller menneskesyn. Dette betyr at en henvisning til kristne verdier ikke kan begrense Stortingets myndighet til å vedta lover på områder som ikke vedrører statskirkens indre forhold, som for eksempel i spørsmålet om fri abort (jf. Børre Knudsen-saken i 1983). Denne dommen stadfester utviklingen fra en konfesjonell til en demokratisk stat.

Endringer i forholdet mellom stat og kirke aktualiserer dermed også spørsmålet om hvilke verdier stat og folk i dag kan samles om, og om hvordan disse verdiene kan begrunnes i et livssynspluralistisk samfunn. Uklarhet og uenighet om hva som er eller kan være «felles

verdier» har blant annet kommet til uttrykk i debatten om det nye KRL-faget. Den kan også sees som et utgangspunkt for opprettelsen av regjeringens Verdikommisjon i 1998. Parallelt med sekulariseringen av staten har det foregått en oppbygging av det kirkelige selvstyret innenfor rammen av statskirkeordningen. Kongen (i praksis ved regjeringen) har som kirkens overhode en grunnlovsfestet rett og plikt til å påse at prester og biskoper ikke setter seg utover kirkens lære. Kongen har som kirkestyre også myndighet til å gi regler om liturgi for gudstjenester og kirkelige handlinger, tjenesteordning for prester og biskoper og til å utnevne geistlige embetsmenn. Store deler av Kongens myndighet på det kirkelige området har siden midten av 80-tallet blitt delegert til Kirkemøte og bispedømmeråd som valgte kirkelige organer. Disse reformene gir større selvstendighet til de rent kirkelige organer. Dette betyr likevel ikke at en har oppnådd full kirkelig autonomi på det juridiske plan. Myndighet som er delegert kan juridisk sett trekkes tilbake. Karakteristisk for dagens norske statskirkeordning med Kongen som kirkestyre er at Stortingets muligheter til å gripe inn på det kirkelige området er begrenset. Det folkevalgte organet kan likevel påvirke kirkestyret gjennom sitt budsjett- og bevilgningsansvar, og gjennom sin lovgivningskompetanse f.eks. på arbeidsrettens område.

Kirkeloven av 1996 markerer en selvstendigjøring av den lokale kirke som eget rettssubjekt i forhold til kommunen. Slik kan det hevdes at det er på lokalplanet at kirken juridisk i størst grad er fristilt i forhold til offentlige organer. Men også på lokalplanet er det et samvirke mellom kirke og kommune på en rekke områder. For eksempel er den lokale kirke gjennom lov forpliktet til å ta ansvar for gravferds- og kirkegårdsforvaltningen.

I praksis har den norske kirkepolitikken i stor grad vært basert på et tillitsforhold mellom staten og de kirkelige myndigheter. Regjering og Storting legger i de fleste saker vinn på å fatte vedtak i samsvar med kirkens ønsker i saker som gjelder dens indre liv. Stridsspørsmål oppstår i stor grad der det er ulike meninger om hva som skal regnes som slike indre anliggender. Det kan derfor hevdes at Den norske kirke innenfor statskirkeordningen i dag kan karakteriseres både som en offentlig-rettslig institusjon og som et trossamfunn. Ikke minst bidrar Lov om trdomssamfunn av 1969 til å tydeliggjøre kirkens status som trossamfunn.

De siste århundres utvikling i retning av økt skille mellom stat og kirke, økende livssynsmangfold og bedre sikring av religionsfriheten kan sees i sammenheng med generelle trekk i den samfunnsmessige og idehistoriske utviklingen i vestlige land forut for og i denne perioden. Sentralt i denne sekulariseringsprosessen står ideene om statlig livssynstoleranse og om et prinsipielt skille mellom det offentlige og det private område, mellom religion og politikk. I samme periode har det vokst fram en større bevissthet om individets frihet og integritet. Enkeltmennesket kunne i større grad enn tidligere stille spørsmål ved og forkaste autoriteter og tradisjoner. Religionens dogmer og virkelighetsforklaringer tapte terreng. Ideet om selv å velge sin egen identitet og moral vokste fram sammen med den nye troen på fornuft og vitenskapelig kunnskap. Dette moderne tankegodset kan dels knyttes til reformasjonen, dels til opplysningstidens idealer og menneskesyn. FNs menneskerettighetserklæring fra 1948 både uttrykker og verner om modernitetens idealer der individets frihet står sentralt.

Den norske kirkes situasjon i dagens samfunn påvirkes av de utfor-

dringer sekulariseringen, pluraliseringen og individualiseringen har skapt. Henvisning til liberale idealer om statlig livssynsneutralitet og til det økende kulturelle mangfoldet har de siste tiårene ført til angrep på statskirkeordningen fra ulike hold. Også krefter innenfor kirken har stilt spørsmål ved ordningen av hensyn til kirkens egen selvstendighet. Samtidig har det de siste årene vokst fram en større interesse for kirken og kristendommen som bærer av verdier og tradisjoner som er viktige både for enkeltmennesker og samfunn. I en tid med økende religiøs mangfold og ulik forståelse av hva som bør være felles verdier, ser mange det som viktig å verne om folkekirken som kulturbærende og samlende institusjon. Det samme mangfoldet gjør det likevel umulig å gjenvinne en kristen enhetskultur. Menneskerettighetsideene setter grenser for staten også i håndteringen av pluralitetens utfordringer.

Den norske kultursituasjonen er på flere måter preget av den økende internasjonaliseringen. Den nye teknologien og medievirkeligheten bidrar til kultur- og informasjonsutveksling på tvers av landegrenser. Samarbeidet med andre land og internasjonale organisasjoner er blitt tettere innenfor de fleste samfunnsområder. Utviklingen av overnasjonale politiske organer bidrar til at det stilles spørsmål ved nasjonalstatens framtid. Mange ser for seg at en sterkere europeisk eller global identitet vokser fram som følge av denne utviklingen. Disse sidene ved globaliseringen kan både øke og svekke interessen for den nasjonale og lokale egenart, for tradisjonsbærende og stedegne institusjoner.

Kirken utfordres dermed til å finne sin plass i et samfunn preget av brytninger mellom motstridende tendenser og ulike hensyn; fri-

hets- vs. fellesskapshensyn, globalisering og endring vs. ønske om kontinuitet og tettere fellesskap. I dette spenningsfeltet og i denne kultursituasjonen skal også kirkens forhold til staten defineres.

2. Kirken i det offentlige rom

2.1 Kirken i lokalsamfunnet

Når kirkens rolle i det norske samfunnet skal diskuteres, er det nødvendig å fokusere på minst tre plan. For det første spiller kirken en rolle på det nasjonale plan, både gjennom sitt forhold til statsmakten (jfr. 1.4) og nasjonen mer generelt (jfr. 2.2 og Agedal). For det andre spiller kirken en rolle på det individuelle og familiære plan (jfr. 3). I en mellomposisjon kommer den rollen kirken spiller på det lokale plan. Den lokale kirke er dels arena for den mer private og familiære religionsutøvelse, dels arena for mer kollektivt pregede hendelser i lokalsamfunnet. Mellom disse er det glidende overganger: F.eks. kan en begravelse både være en svært privat hendelse for de nære pårørende, dels en hendelse som samler bred oppslutning fra et lokalsamfunn.

Når vi her snakker om kirkens forhold til lokalsamfunnet, er dette en størrelse som kan avgrenses på ulik måte. I kirkelig sammenheng er soknet den grunnleggende enhet. Lokalsamfunnet vil på sin side være inndelt på måter som dels samsvarer med, og dels avviker fra den kirkelige enhet. I de fleste lokalsamfunn har det vært en tendens til større og større enheter, både på det administrative plan (f.eks. gjennom kommunesammenslåinger) og på det mer mentalitetsmessige plan. Også kirken har måttet forholde seg til denne utviklingen, bl.a. gjennom opprettelsen av fellesrådet som kirkelig "motpart" til kommunen.

Men også på et større regionplan kan en snakke om et forhold mellom samfunn og kirke. I slike sammenhenger vil ofte biskopen og bispedømmet være den enhet man forholder seg til. Et uttrykk for dette er den brede representasjon fra kommunale, fylkeskommunale og regionale statlige enheter ved bispevisgler.

Når en snakker om kirkens rolle i lokalsamfunnet, er det viktig å ta hensyn til de ulike måtene kirken fremtrer på i lokalsamfunnet. Kirken er dels en institusjon, representert ved presten og andre kirkelige ansatte, samt gjennom menighetsrådet. Kirken er dels de som faktisk bruker kirken, f.eks. gjennom kirkegang, og som også representerer kirken gjennom ulike former for frivillig menighetsarbeid. Kirken i lokalsamfunnet er også summen av kirkens medlemmer, og kirkens rolle vil derfor avhenge av i hvilken grad og i hvilke sammenhenger disse også aktivt forstår seg som tilhørende kirken. Men kirken representeres også av sine rent fysiske "installasjoner" som kirkebygning og kirkegård.

Formuleringer som "kirken og lokalsamfunnet" eller "kirkens forhold til lokalsamfunnet" kan umiddelbart gi inntrykk av at kirke og lokalsamfunn som to ulike størrelser som står "ovenfor" hverandre. Saken er heller at kirken er en viktig komponent i den størrelse som kan betegnes som "lokalsamfunnet". Dette gjør den dels gjennom sitt faktiske nærvær og virksomhet. Dels gjør den det gjennom å representere tradisjon og kontinuitet. I vekslende grad vil kirken ha en tradisjonsbærende rolle i lokalsamfunnet, en rolle som både omfatter religiøse elementer og kulturelle elementer i mer vid forstand.

Det kan i denne sammenheng være verdt å reise spørsmål om hvil-

ken betydning lokalsamfunnet egentlig har for dagens mennesker. Mens folk i tidligere tider i stor grad var bundet til sitt lokalsamfunn, kjennetegnes dagens samfunn av en stor grad av mobilitet. Det betyr at man forholdsvis enkelt kan flytte fra et lokalsamfunn til et annet, men det betyr også at man ved hjelp av moderne transportmidler kan oppsøke arbeid og fritidstilbud utenfor sitt nærmeste geografisk gitte miljø. Gjennom arbeids- og fritidsreiser kan en oppholde seg i kortere eller lengre tid på andre steder enn der en har sitt faste bosted. Gjennom massemedia, telekommunikasjon og internett forholder man seg til hendelser og personer uavhengig av geografisk plassering. I en slik situasjon vil ulike mennesker forholde seg ulikt til sitt lokale miljø. For noen vil det først og fremst representere en tilfeldig bostedsadresse der man engasjerer seg minimalt. For andre blir lokalsamfunnet et sted å knytte sosiale kontakter og engasjere seg i ulike former for samhandling med andre. Sosiologer har i denne sammenheng skjelnet mellom "lokalister" og "kosmopolitter" (jfr. Roof: Community and Commitment, 1979) og hevdet at det er en positiv sammenheng mellom det å være "lokalist" og det å være religiøst engasjert. En har ingen data om hvordan dette forholder seg i norsk sammenheng, men det er et faktum at norsk menighetsliv tradisjonelt har hatt et fokus på det lokale. Dette kommer f.eks. til uttrykk ved at menighetstilknytning i Den norske kirke avhenger av hvor man er bosatt. For mange menigheter har det vært et uttalt mål å bidra til å styrke fellesskapsfølelsen i lokalsamfunnet gjennom sin virksomhet. Det kritiske spørsmål en kan stille i en slik sammenheng er om man med et slikt utgangspunkt i tilstrekkelig grad makter å nå dem som har sine primære tilknytningspunkt andre steder enn i lokalsamfunnet.

Variasjon mellom ulike lokalsamfunn

Norske lokalsamfunn er forskjellige, og kirkenes rolle i lokalsamfunnet vil derfor variere alt etter hva slags lokalsamfunn det er snakk om.

En viktig variabel er i denne sammenheng forholdet mellom by og land. I lokalsamfunn i mindre urbaniserte strøk vil en gjerne finne større grad av fellesskapsfølelse og flere arenaer som er felles for hele lokalsamfunnet. Det vil også være et mer naturlig sammenfall mellom lokalsamfunnets enheter og den kirkelige inndeling. I mer urbaniserte strøk vil samfunnet gjerne være mer sektorisert og privatisert, med færre felles møteplasser. De kirkelige inndelinger vil her i mindre grad være sammenfallende med de enheter folk forholder seg til i ulike sammenhenger. Lokalsamfunn på landsbygda preges dessuten ofte i større grad av felles tradisjoner. I slike tradisjoner inngår i varierende grad også kirkelig medvirkning. Urbaniserte strøk er i større grad enn landsbygda religiøst og livssynsmessig pluralisert. Jo mer pluralisert et lokalsamfunn er, jo mindre selvstøtt kan også kirkelig medvirkning ved begivenheter i lokalsamfunnet oppleves.

Selv om det religiøse mangfold er større og mer tydelig i storbyene, er det klart at kirken over hele landet står overfor utfordringer i møtet med den økede pluraliteten som har fulgt med innvandring og internasjonalisering. Både nasjonalt og lokalt er det de senere årene utviklet arenaer for møte og dialog mellom representanter for kirken og andre trossamfunn. Flere av disse prosjektene viser at det er mulig å komme fram til enighet både om visse felles verdioppfatninger og om samarbeid på ulike områder på tvers av tros- og livssynsgrensene

I sammenheng med urbaniseringsvariabelen står spørsmålet om hva slags næringsveier som preger det enkelte lokalsamfunn. Spredtbygde samfunn er gjerne preget av primærnæringene, og disse har tradisjonelt hatt et nærmere forhold til kirken enn andre grupper. Omvendt har det historisk sett vært et spent forhold mellom kirken og arbeiderbevegelsen, noe som imidlertid også har ført til arenaer for dialog og samarbeid, f.eks. om feiringen av 1. mai.

Tross betydningen av allmenne sosiologiske variabler, avhenger kirkenes rolle i lokalsamfunnet i stor grad av lokale historiske tradisjoner. Dels har de ulike regioner sine historiske særtrekk når det gjelder kirkenes rolle, dels kan den religiøse profil være svært forskjellig mellom to lokalsamfunn innen det samme geografiske området. En viktig variabel er i denne sammenheng den betydning innomkirkelige vekkesbevegelser har hatt i lokalsamfunnet (først og fremst lavkirkelige vekkesbevegelser, i Nord-Norge også læstadiansismen). Det kan være stor forskjell på en bygd der bedehuset har vært en sentral institusjon, og en bygd der bedehusbevegelsen aldri fikk gjennomslag. Også der vekkesbevegelser er til stede, kan forholdene arte seg ulikt: Forholdet mellom bedehuset og bygda for øvrig kan være preget av integrasjon og kommunikasjon, eller av isolasjon og konfrontasjon. I forhold til kirken kan bedehuset fremstå som et alternativ og en konkurrent eller som en samarbeidspartner og et supplement. En annen variabel i den religiøse geografi er innslaget av frikirkelige samfunn i lokalsamfunnet, av andre religionssamfunn, og av Human-Etisk forbund.

En del grunnleggende data omkring kirkenes relative stilling i lokalsamfunnet vil kunne avleses av data om kirkemedlemskap og medlemskap i andre tros- og livssynssamfunn, samt om oppslutningen

om kirkelige handlinger. Statistikk alene er imidlertid ikke noen fullstendig kilde til kunnskap om lokale religiøse forhold. F.eks. kan ganske ulike forhold ligge bak forholdsvis like tall.

Kirkens tilstedeværelse gjennom gudstjeneste og kirkehus

Den mest grunnleggende form for kirkelig tilstedeværelse i lokalsamfunnet, er den som skjer gjennom den regelmessige, offentlige gudstjenestefeiring. I en stor del av soknekirkene er det gudstjeneste hver søn- og helligdag, i noen sjeldnere, i noen oftere. Det vil variere i hvilken grad de ordinære gudstjenester virkelig fungerer som offentlig arena for lokalsamfunnet, eller om de blir en begivenhet for en mer avgrenset gruppe. Dette vil variere fra lokalsamfunn til lokalsamfunn og fra den ene gudstjeneste til den andre. Mange gudstjenester kan være knyttet til begivenheter i lokalsamfunnets felles liv (f.eks. jubileer, sørgegudstjenester ved katastrofer etc., feiring av 1. mai og 17. mai), til viktige begivenheter for mange i lokalsamfunnet (konfirmasjon etc.). Mange gudstjenester kan også ha medvirkende fra andre organisasjoner i lokalsamfunnet (kor og musikkorps, speidere osv.). I en spesiell stilling står særskilte kasualiagudstjenester som vigsel og gravferd. Disse kan både være helt private hendelser og mer offentlige begivenheter.

I de fleste lokalsamfunn er hvert år en betydelig andel av befolkningen innom kirken i en eller annen anledning. Av de som svarte på medlemsundersøkelsen hadde 74% vært på gudstjeneste eller annet kirkelig arrangement i løpet av de siste 12 månedene.

Ved siden av det gudstjenesteliv som foregår i kirken, spiller også kirkehuset ved sin eksistens en viktig rolle i lokalsamfunnet. Det bidrar til lokalsamfunnets identitet som et viktig element i folks

«mentale geografi». Det er et viktig religiøst symbol og referansepunkt. Den sterke betydning av kirkehuset har kommet til uttrykk gjennom folks reaksjoner etter de kirkebranner vi har hatt mange steder de senere årene. De steder der det ligger en kirkegård i tilknytning til kirken, er dette med å styrke kirkehusets posisjon i lokalsamfunnet ytterligere. Kirken blir dermed representert dermed et tilknytningspunkt ikke bare til det evige, men også til de slekter som har gått foran. Ved siden av den kirkelige og religiøse bruk av kirkehuset, har kirkehuset i mange lokalsamfunn også en funksjon som møtelokale for andre formål, f.eks. konserter. Ikke minst gjelder dette moderne arbeidskirker som også kan ha andre rom enn det vigslende kirkerommet til utleie. Mange steder representerer menighetshus og tilsvarende bygninger et viktig supplement til kirkehuset på dette feltet.

Kirkens ansatte spiller en viktig rolle for kirkens tilstedeværelse i lokalsamfunnet, dels gjennom de arbeidsoppgaver de utfører, dels gjennom den symbolfunksjon deres stilling innebærer. Særlig presten spiller i denne siste funksjon en nøkkelrolle. I kraft av sitt embete oppfattes han av mange som en personifikasjon både av kirken og det hellige. Bispevisitasene spiller i mange tilfelle en viktig rolle som markering av kirkens tilstedeværelse i lokalsamfunnet og av dens relasjon til offentlige instanser.

Kirken og offentlige myndigheter

Lokalsamfunnet har tradisjonelt spilt en stor rolle når det gjelder driften av den lokale kirke. Inntil kirkeloven av 1996 var kommunestyret ansvarlig for den kirkelige økonomi, og var også arbeidsgiver for kirkelig ansatte. Mens den lokale kirkes rettsstatus før 1997 var uklart, er soknet nå gitt en selvstendig offentligrettslig status. Fra

1997 er de fleste kommunale funksjoner i forhold til kirken overført til de kirkelige fellestrådene. Fra en side sett innebærer dette en "sekularisering av kommunen", i den forstand at kommunen ikke lenger har noen direkte kirkelige funksjoner. Dette kan føre til en lavere bevissthet i kommunal sammenheng om den kirkelige og religiøse dimensjon ved lokalsamfunnet, men behøver ikke nødvendigvis gjøre det. Også ifølge den nye loven har kommunen fortsatt ansvar for å bevilge penger til den lokale kirkes drift, og dette krever fortsatt nære forbindelser mellom kirke og kommune, både på det formelle og det uformelle plan. Mange steder har kommunen også ansvar for å holde tjenestebolig for presten. Samtidig har fellesrådet i og med gravferdsloven fått en offentlig forvaltningsmessig myndighet som strekker seg ut over det spesifikt kirkelige område.

Gjennom sin nære forbindelse med den kommunale forvaltning, vil kirken i varierende grad også fremstå som en offentlig eller kommunal «etat», vel så mye som en selvstendig partner i forhold til kommunen. I varierende grad har den lokale kirke et samarbeidsforhold til kommunale etater som helse- og sosialetat, kulturetat og utdanningsetat.

Kirken og institusjoner i lokalsamfunnet

Kirkens karakter av offentlig instans kommer også til uttrykk i dens forhold til institusjoner i lokalmiljøet. Dette gjelder i første rekke helse- og sosialinstitusjoner, samt barnehage og skole. Ved de fleste sykehus og ved mange sykehjem finnes det fast tilsatte prester, der slike stillinger ikke finnes, betjenes institusjonen gjerne av den lokale prest. Slik betjening innebærer gjerne mulighet for individuell sjelesorg, andakter og gudstjenester, i noen tilfeller også vei-

ledning av institusjonens ansatte i tema der presten har særlig kompetanse.

I forhold til skole og barnehage deltar prest eller kateket gjerne som gjest i skoletimer, og det arrangeres gjerne egne gudstjenester for skole/barnehage i tilknytning til høytidene. Også her kan kirkelig ansatte leilighetsvis gå inn i en veiledersrolle for institusjonens ansatte.

I forhold til andre tros- og livssynssamfunn befinner Den norske kirke seg i en svært privilegert posisjon. Først og fremst må dette tilskrives det styrkemessige forhold, men kan nok også ha sammenheng med den offentlige posisjon som Den norske kirke har i kraft av statskirkeordningen.

Kirken og det sivile samfunn

Det er i mange tilfelle en glidende overgang mellom kirkens karakter av offentlig instans og dens rolle som frivillig organisasjon innenfor rammen av det sivile samfunn. Kirken fremstår som frivillig organisasjon i den grad den rekrutterer frivillige medarbeidere og samler inn midler til sin virksomhet. Viktige arbeidsfelt er i denne sammenheng den diakonale virksomhet, misjon og evangelisering, barne- og ungdomsarbeid, samt den kirkemusikalske virksomhet. På alle disse feltene er det en glidende overgang hva som kan oppfattes som uttrykk for kirken som offentlig institusjon og som frivillig organisasjon. Mens f.eks. konfirmasjonundervisningen mer er et tiltak i "institusjonens" regi, fremstår andre deler av menighetens virksomhet for barn og unge mer som "frivillige" tiltak.

Som "frivillig organisasjon" både konkurrerer og samarbeider kirken med andre aktører på fritidsmarkedet, som idrettslag, musikkorps osv. Det er også en glidende overgang mellom det som fremstår som aktiviteter direkte organisert av kirkelige organer og ansatte, via arbeid i regi av erklært kristelige organisasjoner, til mer allmennkulturelle organisasjoner med tilknytning til et kristent verdigrunnlag (f.eks. Norges Speiderforbund, Norges Bondekvinnelag).

Som aktør innenfor lokalsamfunnet forholder også kirken og kirkelige organisasjoner seg til offentlige myndigheter på linje med andre slike aktører, f.eks. gjennom å benytte seg av ulike støtteordninger for frivillig virksomhet.

Et aspekt ved kirkens rolle i det sivile samfunn er dens rolle som kulturinstitusjon, noe som særlig gjelder det musikalske område. Kirkens innsats på dette feltet har dels et element av frivillighet, dels av profesjonalitet. Kirken har dels sine egne profesjonelle kirkemusikere, dels samvirker den med andre profesjonelle krefter, bl.a. gjennom utleie av kirkerommet til konserter o.l. I spørreundersøkelsen blant kirkens medlemmer er det 30 % av de spurte som oppgir at de har vært i kontakt med Den norske kirke i forbindelse med konserter i løpet av de tolv siste måneder.

Kirken og lokale media

I mange lokalsamfunn spiller lokale media som lokalavis og lokalradio en viktig rolle. Kirken kan ha ulike relasjoner til disse. Den blir dels "stoff" for media, ved at disse skriver om kirken og det som foregår der. Dels blir media et medium for kirkelig selvpresentasjon og eksponering, gjennom annonsering og gudstjenestelister, og gjennom at man slipper til med mer forkynnende stoff (f.eks. an-

dakter). Gjennom menighetsbladene rår kirken selv over et viktig lokalt medium. Ifølge medlemsundersøkelsen pleier 74% av kirke-medlemmene å lese det lokale menighetsblad mer eller mindre regelmessig, av disse leste 41% menighetsbladet hver gang eller så godt som hver gang. I sin profil kan menighetsbladene variere mellom å være forholdsvis interne menighetsorganer og å være lokalorgan med forholdsvis høyt journalistisk ambisjonsnivå.

Lokale media har likevel begrenset gjennomslagskraft i forhold til regionale og riksdekkende media. I stor grad bestemmes folks inntrykk av kirken av det bilde som presenteres her. I større grad enn det bilde som tegnes i lokale media er dette et bilde preget av konflikt og motsetninger. Kirkens lokale profilering vil derfor ofte være et viktig korrektiv til det generelle inntrykk man får av kirken.

Statskirkeordningen og kirkens forhold til lokalsamfunnet

For kirke/stat-utvalget vil det være av særlig betydning å spørre etter konsekvensene for kirkens stilling i lokalsamfunnet etter en eventuell nyordning av forholdet mellom kirke og stat. For de fleste felt som er beskrevet i det foregående, er det vanskelig å se noen direkte og nødvendige konsekvenser. De fleste sider ved kirkens posisjon i lokalsamfunnet er snarere knyttet til dens karakter av majoritetskirke enn til dens karakter av statskirke. Endres kirkens rolle som majoritetskirke, endres også dens posisjon i lokalsamfunnet, uavhengig av forholdet til staten.

Det felt der konsekvensene mest direkte vil bli influert av endrede relasjoner til staten, vil være i forholdet mellom kirke og kommune. I en situasjon der kirken ikke lenger er avhengig av kommunale bevilgninger, vil kirkens forhold til kommunen måtte bli en annen.

Det betyr ikke at forholdet vil forsvinne, men at det må formes på nye premisser. Det vil også gi kirken frihet for å organisere seg mer uavhengig av den kommunale inndeling. En avvikling av statskirkeordningen kan også føre til at kirkens rolle på gravferdssektoren vil bli endret.

En avvikling av statskirkeordningen vil trolig ha som en generell effekt at kirkens karakter av offentlig forvaltning nedtones, og at dens karakter av frivillig organisasjon blir mer fremtredende. Dette kan få konsekvenser både for folks oppfatning av kirken, og for kirkens forhold til offentlige institusjoner som skoler og helseinstitusjoner. Hvorvidt dette skal vurderes positivt eller negativt, avhenger av en rekke faktorer, som både har med kirkens egen selvforståelse å gjøre, og hva slags syn man har på den rolle kirken bør spille i samfunnet, f.eks. i forhold til minoritetene. Den norske kirkes rolle som majoritetskirke vil trolig bli opprettholdt i overskuelig fremtid. Dersom det er riktig at de fleste av kirkens posisjoner følger dens karakter av majoritetskirke, vil en eventuell avvikling av statskirkeordningen ikke nødvendigvis få så store konsekvenser. En slik avvikling kan imidlertid gjennomføres på mange måter, og konsekvensene kan i noen grad bli ulike alt etter hva slags avviklingsmodell som velges.

2.2 Kirke og nasjonal identitet

I et pluralistisk samfunn og i en tid med økende internasjonal kontakt og påvirkning vil det være vanskelig å fastslå hva som bidrar eller kan bidra til å skape en fellesskapsfølelse i befolkningen og identifikasjon med nasjonalstaten for ulike grupper i samfunnet. I et flerreligiøst samfunn vil majoritetskirken og dens tradisjoner alene ikke lenger kunne tjene som grunnlag for samhold i hele

befolkningen. I dette avsnittet skal vi likevel se nærmere på hvorvidt Den norske kirke kan bidra til å gi kirkemedlemmene en opplevelse av nasjonal tilhørighet, og om den kan sies å fungere som et nasjonalt symbol i gitte sammenhenger.

Den amerikanske religionssosiologen Robert Bellah introduserte i sin tid begrepet civil religion (1967). Han mente med utgangspunkt i innholdsanalyser av tiltredelsestalene til amerikanske presidenter ned gjennom historien, å kunne identifisere en form for nasjonal fellesreligion uten konfesjonell profil, men med referanser til Gud. Denne "samfunnsreligionen" koblet sammen nasjonens historiske erfaringer med spesielle, gudgitte historiske oppgaver for nasjonen.

I Skandinavia med sine stats- og folkekirker er situasjonen nokså annerledes enn i USA, og det er trolig ikke så fruktbart å lete etter en samfunnsreligion i Norge som ligner den Bellah mener å spore i USA (Furseth 1986). Derimot kan man se at folkekirken noen ganger går inn og påtar seg oppgaver i spesielt høytidelige og spesielt kritiske situasjoner som berører mange mennesker over hele landet. Disse sørge- og feststundene blir gjort nære for mange mennesker gjennom moderne teknologi. Slik sett er ikke moderne massemedias bidrag til den religiøse utvikling i det moderne samfunn bare en historie om at media bidrar til at religion mer og mer blir en privatsak. Media kan også formidle sterke fellesopplevelser med en religiøs undertone. Man kan diskutere hvor dypt slike markeringer griper inn i folks hverdagsliv. Kanskje de ikke strekker seg så langt ut over selve feststundene eller sorgstundene. Men nettopp som leverandører av støtte og mening i spesielt kritiske og spesielt høytidelige situasjoner kan de ha en stor betydning for den enkelte. Spør-

målet er om den tilhørigheten som skapes i slike sammenhenger mellom mange mennesker og en nasjonal institusjon som kirken også er kan gi grunnlag for å omtale dette som uttrykk for "samfunnsreligion" med kobling til Den norske kirke.

Noen vil fokusere på folkekirkeкультуrens betydning i forhold til nasjonal identitet, mens andre er mer opptatt av den religiøse identitet som denne kulturen representerer for mange av kirkens medlemmer. Atter andre vil mene at forholdet mellom kirkelig tilhørighet og nasjonal identitet er irrelevant. Det er lenge siden koblingen mellom statsborgerskap og kirkemedlemskap ble avskaffet i Norge så vel som i andre vestlige land. Undersøkelsen blant Den norske kirkes medlemmer avdekker at også den mentale koblingen mellom kirkemedlemskap og statsborgerskap er på retur. Bare halvparten av de spurte slutter seg til utsagnet: "Som norsk statsborger er det naturlig å være medlem av Den norske kirke. Derimot er retten til å bruke kirken i forbindelse med livs- og dødsritualene viktige motiver for fortsatt medlemskap i Den norske kirke. Hele 73 % av de spurte vil, i følge medlemsundersøkelsen, mene at dette siste er en "meget viktig" eller "viktig" grunn til å bli værende i kirken. Nesten like mange; 67% oppgir at de er medlemmer fordi de er døpt i kirken.

I motsetning til en tradisjonell forening, som man kan melde seg ut og inn av, kan ulike undersøkelser tyde på at kirkens medlemmer opplever kirken mer som et symbol- og ritualfelleskap som tolker og ritualiserer tilværelsen. Dette kan gi medlemmene en type kollektiv identitet. Kirkens servicefunksjon i forbindelse med overganger i livet kan i en statskirkerelasjon bli forstått som en del av statens velferdstilbud. Samtidig står kirkens rolle som tradisjonsbæ-

rer og formidler av felles kulturarv sterkt blant kirkens medlemmer. Rundt halvparten av medlemmene grunngir sitt medlemskap med at de vil støtte opp om den kristne kulturarven.

De religionsforskere som har tatt til orde for at det eksisterer en form for «samfunnsreligion» med tilknytning til den nordiske folkekirkekultur har primært forankret denne til det nasjonale nivå (Sundback 2000). Dette bygges på at folk oppgir sterkere tilknytning til nasjonalkirken enn til lokalmenigheten. Man kan spore lignende tendenser i medlemsundersøkelsen: 47% av de spurte oppgir at en "viktig" eller "meget viktig" grunn til at de velger å være medlem i kirken er at de "føler tilhørighet til kirken", mens bare 36 % svarer at de føler tilhørighet til den lokale kirken. Mot dette kan man innvende at dette kanskje er en feil måte å måle den lokale kirkelige identitet på. Dersom det dreier seg om kirken som symbol- og ritualfelleskap måler en neppe tilknytningen ved å se på forholdet til menigheten. Dessuten er ikke prosentforskjellene i medlemsundersøkelsen særlig store her.

Kirken på lokalt nivå kan for mange mennesker være forbundet med tilhørighet til lokalsamfunnet. Her kan vi tenke både på den økte interessen for historiske spill i norske byer og bygder, der ofte de religiøse tradisjonene synliggjøres. Selve kirkebygget kan også ha stor betydning for mange mennesker, også for de som ikke så ofte besøker kirken. Folks følelser for kirkebygget har som nevnt ikke minst kommet til uttrykk etter kirkebrannene på 1990-tallet. Når enkelte menigheter kan vise til at over hundre prosent av antall fødte barn i området blir døpt, har det selvsagt å gjøre med at mange ønsker å døpe sine barn der hvor de kjenner at de har sine røtter. Vi har ovenfor sett på noen motiver for kirkemedlemmenes tilhø-

riighet til Den norske kirke. Forholdet mellom deres tilknytning til kirken og ulike former for identifikasjon med nasjonen er et komplisert tema. Blant annet pågår det en omfattende diskusjon om hva som kan danne grunnlaget for nasjonal identifikasjon. Mest interessant i vår sammenheng kan være skillet mellom en tysk og en fransk tradisjon i oppfatningen av nasjonen.

Den tyske tradisjonen bygger på forestillingen om at nasjonen er et fellesskap basert på felles etnisitet, språk, tradisjon (etnos-tradisjonen). Dersom ulike folkegrupper skal utgjøre en "nasjon", forutsetter det sammenbindende felles kulturelle kjennetegn ifølge en slik tenkning. Alternativet til kravet om kulturell likedanning (som regel på majoritetens premisser) er ifølge dette synet oppdeling i flere mer ensartede fellesskap.

Den franske tradisjonen ser på nasjonene primært som et politisk definert fellesskap, skapt gjennom de retter staten gir sine borgere innenfor et felles territorium (demos-tradisjonen). Ut fra denne tradisjonen kan en nasjon være flerkulturell/ fleretnisk og omfatte ulike folkegrupper.

Skillet mellom etnos og demos, slik vi har beskrevet det her, er idealtypisk. I praksis vil en konkret nasjonalstats tradisjoner inneholde en blanding av-, og en spenning mellom demos-element og etnoselement. Framveksten av norsk nasjonal identitet har blitt karakterisert som et samspill mellom politiske prosesser og kulturelle forutsetninger. "Det var nasjonalitetstanken som definerte "Norge" som statsbærende enhet og ga denne enheten historisk og kulturell substans. Gjennom nasjonalitetstanken ble en forestilling om "Norge" projisert bakover mot norrøn middelalder, og framover mot

unionsoppløsningen" (Østerud 1986).

Det kan være forbindelser mellom den kollektive dimensjonen ved "folkekirkekulturen" og elementer i mange menneskers forestilling om nasjonen. Samtidig kan det være vanskelig å forsvare en slik kobling i en tid da kirkens rolle i samfunnet må sees i forhold til opplevelsen av - og behovet for - samhörighet i et pluralistisk samfunn. Den rolle kirken har i samfunnslivet i kraft av sin majoritetsposisjon må stadig revurderes i møte med en samfunnsutvikling preget av større religiøs og livssynsmessig mangfold. En fremstilling av kirkens rolle på det nasjonale plan, eller av folkekirkelighetens eventuelle funksjon som "samfunnsreligion" i enkelte sammenhenger, kan ikke løsrives fra de perspektiver som idealet om religionsfrihet og likebehandling tilfører.

Noen vil likevel mene at det må være mulig å peke på den rolle Den norske kirke i dag innehar på nasjonalt plan, med bakgrunn i de nære forbindelser som historisk og faktisk eksisterer mellom store deler av folket og kirken. Dette er blant annet symbolisert i kongehusets stilling i kirke og folk. Forholdet mellom nasjon og kirke blir konkretisert og personifisert gjennom Kongens rolle både som "landsfader" og "kirkens overhode". I følge Grunnloven av 1814 er kirken statens religionsvesen under kongens ledelse. Selv om sider ved dette forholdet er endret gjennom framvoksten av parlamentarismen, utgjør Grunnloven fremdeles den formelle rammen rundt kongens statlige og kirkelige funksjoner. Innenfor denne rammen kan det likevel hevdes at kongens rolle som religiøs og nasjonalt symbol har endret seg. Fra å vektlegge formelle embetsroller i stat og kirke, har kongen sin funksjon i økende grad blitt på nasjonale og religiøse symbolarenaer. Agedal (2000) hevder blant

annet at utviklingen i innstiftelsesseremoniene i det moderne norske monarkiet på 1990-tallet, med stadig tydeligere kirkelig medvirkning, kan tolkes som en utvikling mot et nærmere forhold mellom Den norske kirke og monarkiet og som en statlig akseptering av denne utviklingen. Andre vil se de kongeliges ønske om en kirkelig velsignelse primært som utslag av de kongeliges personlige ønske og initiativ.

Samtidig som Kongen er overhode for Den norske kirke går Kongen, i sin utøving av rollen som monark, ut over statskirkens grenser. Kongen er et nasjonalt symbol også for andre kirke- og trossamfunn. I de siste tiår har norske monarker gjennom taler og markeringer lagt vekt på sin samlende funksjon i forhold til "våre nye landsmenn". Høsten 1999 deltok for eksempel Kong Harald ved åpningsseremonien for den nasjonale religions- og livssynsdialogen i regi av Verdikommisjonen og Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn. I forlengelsen av denne type markeringer ligger det også en mulig utvikling der kongesymbolet kan få økt betydning som nasjonalt samlende symbol ut over den kristne tradisjon, og der kongehuset gjennom taler og symbolhandlinger kan stimulere til et nasjonalt fellesskap basert på likeverd mellom ulike minoritetsgrupper og medlemmer av majoriteten.

Når det gjelder det mer spesifikke temaet om hvilken rolle Den norske kirke spiller for utvikling og vedlikehold av nasjonal identitet, viser vi til en ekstern utredning om dette som utvalget har bestilt fra religions sosiologen Olaf Aagedal, "Den nasjonale dimensjonen i Den norske kyrkja". Utredningen er tilgjengelig på kirkens hjemmeside: <http://www.kirken.no/nyheter/statkrk.html>
Denne eksterne rapporten kan leses som et ressursdokument i sam-

menheng med utredningen som kan stimulere til diskusjon. Den norske kirkes rolle i samfunnet er også berørt i et annet avsnitt i vår utredning, der vi tar opp spørsmålet om statskirken kan sies å være en politisk legitimerende kraft (jfr kap.2.5).

Refleksjoner om kirkens mulige betydning som nasjonalt samlende symbol i noen sammenhenger må - som vi har understreket - ikke skygge for at det norske samfunn og Den norske kirke er bredt kulturelt og etnisk sammensatt. Slik har det vært lenge, pluralismen er ikke noe som har kommet med innvandringen fra 1970-tallet til i dag. For å utdype dette, konsentrerer vi oss i de neste avsnittene om samiske perspektiver på Den norske kirke.

2.3 Minoriteter i majoritetskirken – et samisk perspektiv

Bakgrunn

Det er så å si ikke gjort noe forskning på statskirkens rolle i det samiske samfunn, mye er derimot sagt om undertrykkelse og assimilering og historien kan fortelle oss resultatene av dette uten at vi kan komme nærmere inn på det her.

Det å være en minoritet gjør at man hele tiden må markere sin tilstedeværelse på en annen måte enn majoriteten, og utgangspunktet for denne markeringen er gjerne hvordan majoriteten ser på deg som minoritet, ikke hvordan man opplever seg selv.

Et lite sitat sier noe om det:

"Lappene er et folk som for størstedelen er udugelige til krig. Hos dem finnes nemlig ingen mannlig frimodighet. De er vanligvis forsakte og lite modige. Selv om noen begir seg i krig for penger.

Men en del er henfalne til å begå hemmelige mord når det kan skje i lønndom. Dessuten er de henfalne til andre store laster, og særdeles til skjørlevnet.

Lappene er nesten alle små av vekst, ikke særlig sterke, men likevel ganske hurtige og spenstige, slik at lappene kan løpe på si utfor de temmelig høye fjellene, som synes å gå over fornuften. Alt ser ut til å være forårsaket av maten de spiser.....”
(Samuele Rheen ca. 1615 – 1680)

Når man i det samiske samfunnet snakker om alle antropologer og eksperter som har studert samene opp gjennom tiden sier man med et skjevt smil: Ja, er det rart vi er blitt som vi er....

Det har over relativt kort tid skjedd hurtige samfunnsendringer i det ”kjerne-samiske” området. Næringsmønsteret, familiemønsteret og oppdragelsesmønsteret har gjennomgått store omstillinger. Omstilling kan være problemfylt i seg selv. Den omstilling som har skjedd i det norske samfunn over lang tid har i det samiske samfunnet skjedd over et par tiår. Problemet som hurtig endringsprosess medfører, er forsterket gjennom den problematikken som tokulturelle forhold omfatter. Samfunnet har vært utsatt for en kraftig polarisering omkring forholdet samisk/norsk. Mange føler seg forvirret og frustrert og trekkes i begge retninger. Samfunnets ambivalens smitter til hele befolkningen.

Bak dette ligger en intens og omfattende fornorskningsspolitikk som ble ført av den norske stat på 60- og 70-tallet. Foreldre ble advart mot å lære sine barn samisk, og det var en kraftig nedgrade- ring av alt som hadde med det samiske å gjøre.

Dette er helt kort og svært forenklet, men det er allikevel viktig å minne om dette her. Målet for den norske stat var lenge at den samiske befolkning skulle assimileres inn i det norske samfunn og langt på vei lyktes denne politikken. I kyst-Finnmark kan man vel si at det til dels har vært et vellykket prosjekt fra den norske stat.

Den norske kirke som et symbol for staten

At kirken også er en representant for staten gjør at tilhørighet til denne, ved siden av et trosspørsmål, blir et identitesspørsmål. Kan man representere Den norske kirke som same, eller andre minoriteter for den saks skyld, og fortsatt føle at kirken tar vare på din etniske identitet og at den faktisk er bra nok? Hvorfor er så dette interessant i vår sammenheng?

Norge som et flerkulturelt samfunn, blir i mange sammenhenger presentert som et nytt fenomen, pluralismen er blitt mer synlig etter at den ”dukkes opp” i det sentrale østlandsområdet.

Hvordan har minoriteten, samene, tilpasset seg majoriteten i Den norske kirke, og hvordan skal kirken møte stadig nye minoriteter som ønsker en plass i vår kirke? For diskusjonen vedrørende et stadig mer pluralistisk samfunn må ikke bare dreie seg om et religiøst mangfold, men også et mangfold innenfor de rammene som Den norske kirke gir og hvordan kirken kan møte dette og gi mennesker opplevelse av å bli tatt på alvor og møtt med respekt for den man er. Kirken har gjennom historien vært et klart fornorskingsapparat for staten, et synlig konkret symbol gjennom bygging av kirker i grenseområdene.

Den norske kirkes rolle overfor minoriteter

Den samiske kultur på lik linje med andre kulturer overlever fordi den har evne til å tilpasse seg og utvikle seg, og viktige stikkord her er forankring og forandring. Kirken må kunne være med på å gi en holdbar forankring.

Kan kirken være med på å bekrefte at den etniske tilhørighet du har med deg hjemmefra er bra nok? Kan kirken være med på å gi samiske og andre minoriteters barn og unge trygghet i sin egen kultur og identitet?

Det er også et spørsmål om Den norske kirke klarer å sikre en plass til sine minoriteter der de føler at deres etnisitet ikke må gå på bekostning av ønsket om å tilhøre kirken. Det er fint at vi i våre betraktninger ønsker toleranse og respekt for fremmede kulturer og religioner, men vi må ikke glemme å ta vare på og utvikle mangfoldet i vår egen kirke.

I februar 1998 var det et seminar i Karasjøk med temaet "spirualitet og rettigheter" som samlet urfolk fra hele verden. Det kom tydelig fram at urbefolkninger og minoriteter verden rundt har en del felles problemer, og som kjent har også kirken en historie overfor urbefolkning rundt om i verden som kan være vanskelig å forstå og ikke minst forsvare.

Konferansen vedtok en erklæring der både kirker, kirkelige organer og nasjonalstater utfordres til handling for urfolks levekår og rettigheter.

Menigheter og bispedømmer utfordres til å

- Minne hverandre på at å samarbeide med urfolk er en del av kirkens kall
- Etablere møteplasser for urfolk slik at de kan utveksle informasjon, og motivere til økt kunnskap om urfolks rettigheter
- Lytte til, respektere og støtte urfolk i alle aspekter av kirkens liv
- Fremme bevissthet og forståelse for urfolks levemåte.

Vi utfordrer kirker og kirkeråd til å

- Utdype viljen til å samarbeide med, og inkludere urfolk i kirker og kirkesamfunn
- Fremme samarbeid med urfolks organisasjoner
- Være pådrivere for at regjeringer skal ratifisere og implementere internasjonale konvensjoner som styrker urfolks rettigheter
- Utøve press mot næringsvirksomhet slik at disse respekterer urfolks rettigheter
- Oppmuntre og fremme muligheter for urfolks representative deltakelse i nasjonale og internasjonale fora der tema som berører urfolk behandles
- Trekke seg ut av all næringsvirksomhet som er ansvarlig for aktiviteter der urfolk og andre mennesker kommer til skade
- Gi urfolk tilbake landområder som kirkene har tatt fra dem i tidens løp

Den norske kirke i indre Finnmark

Vi kan ikke snakke om kirken i indre Finnmark uten å nevne den læstadianske påvirkningen og pregingen som denne bevegelsen har stått for i kirken de nordsamiske områdene. Dette sier også noe om en type tilpasning som er gjort innenfor rammene i Den norske kirke av en minoritet.

Før den nordsamiske befolkningen fant sin egen plass i kirken var det lite reell vekkelse blant den samiske befolkning Thomas von Westen er gjerne nevnt som den som kristnet samene, men de fleste sier i dag at dette skjedde nok ikke i de nord-samiske områder før Læstadius kom til Karesuando på begynnelsen av 1800-tallet. Han var samisk og finsktalende, kjente folkelynnene og kunne gi en forkynnelse på folkets eget språk, det var aldri gjort tidligere. Læstadius forholdt seg til den samiske kulturen på en annen måte enn kirkens misjon hadde gjort tidligere. I sin forkynnelse lånte han begreper fra samisk kultur og fra sjamanismen. Hans forkynnelse hadde sterkere referanser til den samiske forestillingsverden, og var lettere å sette inn i en samisk fortolkningstradisjon.

I utgangspunktet var læstadianismen en front mot statskirken og ønsket ikke denne som sitt utgangspunkt, ikke minst med tanke på den makten kirken hadde og det embetsverk som utøvde denne makten. I flere samiske samfunn var presten ofte identisk med ordføreren eller en annen verdslig myndighetsperson. Likeledes kan vi finne prestefrua som lærer eller sykepleier. Mye av samenes holdning til lokal administrasjon, lege og sosialarbeidere kan føres tilbake til dette.

Etter 2.verdenskrig har læstadianernes forhold til Den norske kirke ikke vært et problematisert tema i de fleste forsamlinger, og de er i dag en del av statskirken i de samiske områder.

Problematiseringen i dag går ikke på om læstadianismen skal være en del av Den norske kirke, men om ordningen med statskirke sikrer en god styring av kirken (Jfr. Kautokeino og Børre Knudsen saken). Spørsmålene dreier seg om de kirkelige råd og deres lojalitet

overfor de kirkelige ordninger.

Hvis du ikke går inn i den læstadianske menighet er det vanskelig å finne sin rolle som kristen same i indre Finnmark. Kirken har ikke tatt på alvor at det også er blitt en polarisering her. Det blir ikke bare et valg mellom å være norsk eller same, men også en polarisering mellom valget kristen eller same. Hvis man ønsker å være en kristen men ikke ønsker å gå inn i den læstadianske delen av menigheten blir man raskt definert inn under den norske delen fordi det finnes få eller ingen andre arenaer som også sikrer din etnisitet. I og med at tro og identitet er sterkt knyttet opp mot hverandre er dette en reell og viktig problematikk som for kirken har gyldighet ut over dette med forholdet til den samiske befolkningen. Kirken, som er en viktig premissgiver for et menneskes identitetsutvikling når de velger å være en del av den, må ta dette på alvor.

En ung samisk kvinne sa:

“Jeg ønsker så sterkt å være kristen, men jeg føler at den ikke-læstadianske delen av menigheten gjør meg “norsk” og det blir som å legge halvparten av meg igjen på kirketrappen når jeg går inn, jeg ønsker heller ikke å bli læstadianer”

Det vi ser er en svært stor kirketilhørighet og kirkesøkning, men mange velger å vente svært lenge før de tar standpunkt til et personlig forhold til kristendommen, fordi det i følge læstadiansk tradisjon legger svært mange føringer på din måte å leve på. Å knytte seg til kirken utenfor er nærmest det samme som å velge bort en viktig del av sin samiskhet. Det er også en forståelse blant de eldre om at ungdommen må få rase fra seg.

Den forholdsvis korte, sett i et historisk perspektiv, tiden som er gått fra Læstadius satte i gang en vekkelse i det nordsamiske samfunn til i dag gir et ganske annet utgangspunkt enn det norske folk har til den kristne tradisjon. Dette gjelder også forholdet til det religiøse liv. "Åndelighetsdimensjonene" gjennom førkristen religion er knyttet nært i tid og bringer fram sterke følelser.

Den norske kirke har dog ikke bare vært et undertrykkelseselement i forhold til den samiske kultur i indre Finnmark. Under den verste fornorskingsperioden, var kirken et viktig samlingspunkt i det samiske samfunn. Dette var en av de få offentlige arenaer der samisk ble brukt med den største selvfølgelighet.

Liturgi, tekstlesing og salmer var/er på samisk, mens prekenen gjerne ble oversatt av tolker som er fast ansatt i kirken. I en tid med mye usikkerhet og konflikt i forhold til det samiske, fikk språket leve og utvikle seg innenfor kirken og de læstadianske forsamlinger. Her kunne man med stolthet kle på seg kofta og være same!

En kvinne sa det slik:

"For meg er kirken enda knyttet sterkt til det at jeg her markerer meg som same, ja for meg er det umulig å gå i kirka uten å ta på meg kofta, uten den føler jeg meg rett og slett ikke påkledd."

Kirken i Sapmi ¹

Kirken står sterkt i det samiske samfunn. I Karasjok Kommune bor det i dag ca. 2.800 mennesker. Gudstjenestene er jevnt over godt besøkt. Et raskt overslag fra kirkens årsstatistikk viser et gjennom-

¹ Sapmi henviser til områder som tradisjonelt har hatt samisk befolkning

snittlig besøkstall ved gudstjenester i Karasjok på 130 pr. ordinære gudstjeneste i 1997. Men her som de fleste andre steder dominerer den eldre garde. De fleste barna blir døpt, de fleste velger å konfirmere seg og de aller fleste gifter seg i kirken. Ved utdeling av "Min Kirkebok" til 4-åringene i 1999 møtte alle opp i kirken for å få denne.

Kan vi gjennom det vi ser i dag si at det er en forskjell innenfor Den norske kirke som viser muligheten for et mangfold? Hvilke erfaringer kan vi bygge dette på?

Vil vi merke noen forskjell når vi går inn i en kirke i Karasjok og en i Oslo? (Ønsker vi å bevare denne forskjellen?)

Konkret kan vi vise dette gjennom den beskrivelsen vårt utvalgsmedlem ga som et menighetsbilde fra en samisk menighet tidlig i utvalgets arbeid:

- Først og fremst er det språket. En gudstjeneste i Karasjok forrettes nesten alltid på samisk. Men du vil alltid finne innslag av norsk. Prekenen er alltid på begge språk.
- Så er det salmesangen. Det har utviklet seg en helt egenartede måte å synge salmer på i de kjernesamiske områder og dette vil kunne føles fremmed for utenforstående. Det er også alltid noen som velger å synge salmene på norsk, men de tilpasser seg.
- Den læstadianske påvirkningen er som nevnt sterk, og det gir seg konkrete utslag i at det ennå benyttes den gamle liturgien og menighetene er kritiske til forandringer i etablerte ordninger.
- Man har også bevart skriftetradisjonen ved at det alltid er skrifte før nattverd.
- Du vil oppleve at gudstjenesten varer lengre. 1 1/2 – 2 timer er ikke uvanlig.

Vi ser her den utviklingen som skjedde i de nordsamiske områdene.

I de sørsamiske områdene, der den læstadianske påvirkningen ikke var gjeldende, kan vi se en annen utvikling. Her er også rammebetingelsene for å være en minoritet i majoritetskirken ganske annerledes. Den sørsamiske befolkningen bor spredt og har ikke kunnet være med på å påvirke stedlige kirker like sterkt som det vi ser i nordsamiske områder. Allikevel ser vi et sterkt behov for å finne uttrykk som kan støtte opp om din identitet som same. For eksempel var det slik at da det nylig ble laget en liturgi på sørsamisk ble den tonesatt av en sørsamisk musiker som brukte joiken som inspirasjonskilde og det sørsamiske folk er stolt over dette. Å bruke joiken som åpenlys inspirasjonskilde til liturgisk materiale ville være utenkelig i de nord-samiske områder i dag. Historisk kan vi knytte dette opp mot en lenger fornorskningsprosess i de sørsamiske områdene og andre relasjoner til før-kristen religion.

Muligheter for erfaringer og utfordringer

I Finnmark har man ved siden av den samiske befolkningen, også hatt lang "innvadringerfaring" både av nordmenn, finner, kvener og russere. Det blir viktig å se på hvordan dette kan brukes.

Det vil alltid være et spørsmål om hvor vi setter sentrum og hvem vi tar utgangspunkt i når historien skal skrives og standpunkter skal tas.

Hvordan bevare et mangfold, etnisk, innenfor rammen av Den norske kirke?

Hvordan få en kirkeordning som sikrer dette og sikrer en bemanningsrekruttering som tar vare på dette?

Tro og identitet er sterkt knyttet opp mot hverandre og i den prosessen der man skal danne seg kriterier for sin egen identitet er kirken sett på som et symbol på flertallskulturen i det norske samfunn. Dette var noe den norske stat hadde brakt til samene. For selv om det samiske språk sto og står sterkt i kirken og blant læstadianere, har det vært sterk undertrykking av andre elementer, slik som for eksempel å snakke om gammel religionsutøvelse og avvísning av joiken. Kirken fikk skylden for at gamle tradisjoner og kunnskaper ikke ble ført videre i det samiske samfunn. Det har også vært lite akseptert å være politisk aktiv parallelt med et kirkelig engasjement. Vi ser at kirken og religionen ofte blir et svært viktig element når minoriteter skal søke sin egenart. Både som en identitetsstyrker, men også som en mulig undertrykker. Mennesker som kommer til landet har kanskje ikke tidligere vært religiøst aktive, men i søken etter egen tilhørighet og identitet blir dette en viktig brikke. Det er viktig at du ikke må ha en norsk identitet for å kunne føle deg hjemme i Den norske kirke. Dette går inn i utvalgets mandat som omfatter kirkens rolle som tradisjonsbærer og etisk premissleverandør i samfunnet

Etableringen av Samisk Kirkeråd har vært en viktig anerkjennelse av samene som en egen etnisk gruppe i Norge og innenfor Den norske kirke, det samme har økt samisk representasjon i Kirkemøtet. Det er å håpe at dette skal føre til en kompetanse om minoriteter innenfor den norske kirke som gjør at vi kan utvikle dette.

2.4 Kyrkja og media²

I den daglege samhandlinga mellom menneske og mellom institusjonar i samfunnet spelar media ei sentral rolle. Det har etter kvart blitt sjølvstøtt og naturleg at både menneske og institusjonar relaterer seg til kvarandre gjennom dei ulike media. Repertoaret av media som blir teke i bruk blir stadig større; mobiltelefonar og Internett utfyller etter kvart dei tradisjonelle kanalane som til dømes aviser, fjernsyn og radio.

Det faktum at media i dag er vove inn i samhandlinga mellom menneske og institusjonar har stor innverknad på kyrkja si rolle i det offentlege rom. Kyrkja er ein institusjon der den interne samhandling mellom medlemmene i stor grad er knytt til media. Like eins pregar media i stor grad kyrkjas samhandling med andre institusjonar i samfunnet.

I desse samhandlingsomgjevnadene som media er med på å forme, kan ein til ein viss grad seie at kyrkja brukar media, men det er minst like klart at media brukar kyrkja.

Media er med på å etablere dei omgjevnadene som er styrande for forholdet mellom kyrkja og staten. Store delar av medlemmene i Den norske kyrkja har sjeldan direkte erfaring med og kontakt med kyrkja. I denne situasjonen vil oppfatninga av kyrkja som institusjon, av dei som styrer og av dei andre medlemmene i kyrkja vere sterkt prega av dei bileta som blir forma av media.

Kyrkja har tradisjonelt sett vore ein av dei viktigaste leverandørane

² Avsnittet om kyrkja og media er bygd på eit notat frå Knut Lundby til arbeidsgruppe for religion og kultur.

av symbolske premiss for samfunnet. I dag har media i stor grad teke over denne rolla. Media formidlar og skaper eit samansett symbolsk univers der kyrkjas symbol blir blanda med andre, slik media redigerer det. Dette kan tyde på at kyrkjas rolle som «etisk premissleverandør i samfunnet» i stor grad vil utspele seg gjennom media sine symbolske univers. Det same vil gjelde for forholdet mellom Den norske kyrkja og andre trus- og livssynssamfunn.

I media sine fortolkningskjema er det mykje som tyder på at teologisk refleksjon over kyrkja si sjølvforståing får liten atterklang. Utforminga av kyrkjas sjølvforståing må difor skje i forståing av - og i kritisk kommunikasjon med - media sine fortolkningskjema. Vidare er det viktig å vere medviten om media si personfokusering. Mediane prøver kyrkja på det truverdet dei har som representerer ho. Dette gjeld særleg biskopane og prestane, men også andre ein-skildmenneske som til dømes kunstnarar og andre som identifiserer seg med kyrkja når dei står fram. Kyrkjas rolle i samfunnet er avhengig av at «rollefigurane» hennar er truverdige og at ulike grupper menneske kan identifisere seg med dei. Dette har noko å seie for kven som kan og bør utgjere kyrkjas styringsstruktur.

På lokalplanet er dei lokale media kommunikasjonsnøklar for ei territoriell folkekyrkje.

Noreg har eit unikt nettverk av lokale og regionale aviser, og er på topp i avislesing i verda. Lokalaviser og andre lokale media sitt område samanfall ofte med kyrkja som territoriell organisasjon, og er slik sett nøklar for kyrkjas forhold til sitt lokale miljø, både på kommune- og bispedømeplan.

Samstundes er det klart at nye digitale media utfordrar kyrkjås territorielle organisasjon.

Internett og mobil kommunikasjon med nye digitale media synest å innebere ei gjennomgripande endring av samhandlingsmønstre i samfunnet, med store konsekvensar for territorielt baserte organisasjonar og institusjonar. Dersom kyrkja ikkje maktar å sameine sin territorielle organisasjon med dei nye virtuelle kommunikasjonsformene, kan ho stå i fare for å miste feste i stadig større delar av samhandlinga i samfunnet.

Dette gjeld kanskje særleg den unge generasjonen. Dei unge har kontroll med det digitale mediaspråket på ein heilt annan måte enn dei som har makt og stor påverknad i kyrkja. Dersom kyrkja ikkje kan uttrykkje sin etiske tale også i dette språket vil kyrkjås kritiske røyst bli svekka og leiarane si evne til å kommunisere med store delar av medlemsmassen blir avgrensa.

Samstundes kan kyrkja gje ei forankring i det mobile e-livet. I ei meir flyktig, mobil og individualistisk livsform kan folkekyrkja gje feste og forankring gjennom si forvaltning av kollektivitet, særleg i kyrkjås rituale og i dei tradisjonsrike kyrkjehusa. Kyrkjås forkynning og folk si tilhørsle til kyrkja kan bli bunde til behovet for feste og forankring.

Sist, men ikkje minst, spelar media ei viktig rolle for vedlikehaldet av kyrkjemedlemmene sin religiøse identitet og ”barnetru”.

2.5 Statskirken – en kritisk røst eller en legitimerende kraft?

Et interessant sosiologisk spørsmål er om statskirkeordningen fører til en form for politisk binding mellom stat og kirke, slik at kirken blir en legitimerende instans for staten og den statlige politikken. Her bør en nok skille mellom ulike nivåer når det gjelder de politiske ordninger. Det er liten tvil om at statskirken, Den norske kirke, bidrar til selve forestillingen om det nasjonale fellesskapet Norge (jfr. kap 2.2.), en forestilling som for øvrig omtrent alle tar for gitt og svært få problematiserer. Sammen med svært mange andre samfunnsinstitusjoner, som de politiske, administrative og juridiske, bidrar nok også statskirken til å støtte opp under regimet eller styresettet, det norske parlamentariske demokratiet, med sin blanding av politisk-administrative reguleringer og kapitalistisk markedsøkonomi.

Det er vanskeligere å trekke sikre konklusjoner om kirkens rolle i forhold til de til enhver tid sittende politiske myndigheter. Kirkens sosiale profil har antakelig blitt bredere gjennom de siste tre tiår eller så, i den forstand at mange kirkelige uttalelser går ut over de mer avgrensede tradisjonelle kirkelige hjertesaker som abortsak, seksualmoral og kristne formålsparagrafer, og handler om fred, u-landsengasjement, miljøspørsmål og kamp mot rasisme. Slike representative uttalelser støter ofte på de samme uformelle begrensninger som når medlemmer av kongehuset skal uttale seg: En skal virke samlende, og kan i alle fall ikke uttale seg på en måte som oppleves som partipolitisk, men ønsker samtidig å få fram et innhold. Dette kan noen ganger resultere i nokså forblommede og vage uttalelser, men en kan også se positivt på at det finnes arenaer for politisk og

sosialetisk refleksjon i samfunnet som er uavhengige av de politiske partienes noen ganger nokså kortsiktige interesser og perspektiver foran neste valg

En kan selvsagt spørre om selve statskirkeordningen bidrar til å svekke kirkens muligheter som kritisk sosialetisk instans overfor de politiske makthavere. Konkrete ordninger som feltpresttjenesten virker trolig legitimerende på at vi har et forsvar, muligens noen ganger også på de konkrete militærpolitiske konstellasjoner Norge inngår i. Men når det mer generelt gjelder kirkens forhold til de politiske myndigheter, må en igjen spørre om det er selve statskirkeordningen som bidrar til en eventuell legitimering, eller om enhver majoritetskirke, også en såkalt fri folkekirke, ville fått en del samfunnsbyggende og politisk legitimerende funksjoner. Et mulig alternativt syn går ut på at nettopp nærheten til staten gjør at kirken kan gi en informert kritikk som når fram til de politikere kritikken er rettet mot. Bildet er sammensatt, og tolkningsmulighetene er flere. Gjennom 1990-åra har kirkelige organer flere ganger tatt til orde for at den statlige flyktninge- og asylpolitikken har vært for streng, og i perioder har mange asylsøkere sittet i kirkeasyl. Dette kan en se som et uttrykk for en kritisk politisk funksjon som utøves av kirken. Men en kan også se en del av de forhandlinger og kompromisser mellom offentlige myndigheter og kirkelige ledere som har funnet sted, som uttrykk for at også kirken inngår i et samfunn med tette forhandlingskontakter mellom eliter i ulike samfunnsinstitusjoner (Vetvik 1996).

Den norske stat karakteriseres noen ganger som et korporativt demokrati. Det innebærer at i tillegg til valg som politisk kanal, har statlige organer et nært samvirke med en lang rekke interesseorga-

nisasjoner. Disse er representert i utredende, rådgivende og beslutende organer. De brukes ofte som høringsinstanser, og i tillegg er det utstrakt uformell kontakt mellom offentlige aktører og interesseorganisasjonene. Den norske kirke er i dette perspektiv en blant flere interesseorganisasjoner som bidrar til denne utvekslingen av beslutningspremisser.

Asylsaken kan også tjene som eksempel på at samspillet mellom kirkelige eliter og de sentrale politiske myndigheter er noe ulikt avhengig av hvem som er i regjeringssposisjon. Den generelle kritikken av offentlige myndigheter kan synes sterkere iallfall fra konservative kirkeledere når Arbeiderpartiet er i regjeringssposisjon enn når Kristelig folkeparti er med i regjeringen. Men dette er ikke hele bildet. Det er også gode kontakter mellom deler av den kirkelige og den sosialdemokratiske elite. Den nære kontakten mellom kirkelige og politiske eliter i Norge har også noen ganger gitt seg uttrykk på det internasjonale plan, der det har vært tett samspill mellom uformelle kirkelige framstøt og mer offisiell norsk utenrikspolitikk i tilfeller der det har vært vurdert som vanskelig for staten Norge å kjøre ut en offentlig linje for tidlig. Norske kirkelige aktører har spilt en slik rolle i flere sammenhenger. To av de mest kjente eksemplene er Sør-Afrika og Guatemala (Repstad 1996, Bakkevig 1995).

3. Den norske kirke og dens medlemmer³

3.1 Tilhørighet og privatisering

Snaue ti prosent av medlemmene i Den norske kirke deltar regelmessig i gudstjenester og religiøse møter. Med regelmessig menes her en gang i måneden eller oftere. Da er deltakelse i livs- og dødsritualene holdt utenfor, altså dåp, konfirmasjon, kirkelig vigsel og begravelse. Tallet ti prosent har holdt seg forholdsvis stabilt i noen tiår, det var trolig en viss nedgang tidlig på 1970-tallet, men det er vanskelig å gjøre eksakte sammenligninger, fordi spørsmålsformuleringer og opplegg for datainnsamling har variert i ulike spørreundersøkelser.

Av Den norske kirkes medlemmer svarer 8 % av de spurte i medlemsundersøkelsen at de er til stede ved gudstjeneste eller andre religiøse møter omtrent en gang i måneden eller oftere. Av disse deltar 3 % i slike sammenhenger noen ganger i måneden og vel 2% ukentlig.

De som ikke er regelmessig aktive kirke- og møtegjengere, kan ikke sies å være religionsløse. For det første er om lag 5 % av det norske folk medlemmer av andre trossamfunn enn Den norske kirke. I en generell sosiologisk framstilling av religiøst liv i Norge ville de måt-

³ Deler av denne framstillingen bygger på en mer omfattende framstilling av nordmenns religiøse liv finnes i Repstad 2000. Der er det også mer omfattende litteraturhenvisninger. Både der og i denne framstillingen er et viktig kunnskapsgrunnlag Religionsundersøkelsene som er foretatt i regi av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste i 1991 og 1998. Bøyum 1992 og Lund 1999 gir hovedresultater fra Religionsundersøkelsene. NSD svarer ikke for vår bruk av dataene.

te tillegges mer oppmerksomhet enn de får her. De er færre, men de samles langt oftere i gjennomsnitt.

Men heller ikke de statskirkemedlemmene som ikke deltar regelmessig i religiøse arrangementer, er religionsløse. Medlemsundersøkelsen viser at vel 20% går på gudstjenester eller religiøse møter sjeldnere enn månedlig, men flere ganger i året. Kirkelig statistikk og religionsundersøkelser i regi av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste angir at flertallet av kirkemedlemmene bruker kirkens ritualer. Mange blant dem har også en tro som på sentrale punkter faller sammen med eller er beslektet med mer offisielle kirkelige trosoppfatninger. Men hos mange omtales denne troen sjelden, og misjoneres for enda sjeldnere. Religionssosiologene kaller ofte en slik tro for privatreligion eller privatreligiøsitet.

En snakker også i religionssosiologien om folkereligiøsitet. Begrepet brukes i litt forskjellige betydninger. Noen ganger brukes det nokså åpent og nøytralt om folk flests religion, uten at det ligger noen innholdsmessige føringer i begrepet. Andre ganger brukes begrepet med noenlunde samme betydning som folketro. Da ligger vekten tyngre på mer kollektivt nedarvede forestillinger i befolkningen, som ofte kan spores langt tilbake. I katolske land er det nærliggende å peke på lokale religiøse tradisjoner knyttet til lokale helgener og mirakler. Hos oss kan en tenke på mer panteistiske forestillinger om at det er guddommelige krefter i naturen. I de skandinaviske land er det ikke uvanlig å hevde at man kommer det guddommelige nærmere i naturopplevelser enn ved å høre på predikener i kirken. Til folketroen hører også nedarvede forestillinger om tusser og nisser, og – trolig mer livskraftig i dag – forestillinger om kraft og helbredelse, slik de stadig lever i folkemedisinen. Slike

forestillinger kan en finne både med og uten en kristen tilknytning. Et folkereligøst trekk som har vist seg livskraftig i de senere år, kanskje mer enn mange trodde, er respekten for og kjærligheten til selve kirkebygningen. To sett av begivenheter i 1990-åra har synliggjort dette: Kirkeasylene for flyktninger og de påsatte kirkebrannene, som har skapt en ny bevissthet om hva kirkehuset betyr for folk i lokalsamfunnet.

Vi har ellers i vår tid fått en folkereligøs skikk nokså uavhengig av kirken, nemlig lystenning på graver, særlig på julaften, nyttårsaften og allehelgensdag. Å tenne lys på graver på en kirkegård illustrerer ganske konkret hvordan det kan være både nærhet og avstand mellom kirkereligion og folkereligiøsitet.

Begrepet privatreligiøsitet er litt misvisende, for helt privat er ikke denne religionsformen. Den overføres ofte i familien, ikke minst fra mødre til barn, for eksempel gjennom å be aftenbønn sammen. Den vedlikeholdes ofte ved å høre på religiøse programmer i media, lese andakter i avisen og ikke minst ved sporadisk å delta i de kirkelige livs- og dødsritualer. Men den uttrykkes altså sjelden offentlig, og den misjoneres sjelden for aktivt og systematisk. Også i den forstand er dette en privat religion: Hva mennesker tror, blir sett på som deres privatsak, og det blir lett sett på som en krenkelse av privatlivets fred dersom noen prøver å få folk til å endre religiøs oppfatning. Dette henger også sammen med flertallets syn på religiøse sannhetsspørsmål. Det er et ganske utbredt syn at det er grunnleggende sannheter i flere religioner. Over halvdelene av de spurte mener dette i Religionsundersøkelsen i 1998. 1 av 10 mener at det bare er sannhet i en religion, og litt flere at det er svært lite sannhet i noen form for religion.

Norsk folkelig religiøsitet er i stor grad kristent farget, sterkere enn i flere europeiske protestantiske land det er naturlig å sammenligne oss med (Botvar 1993). Meningsmålingsfirmaet ScanFact spurte i 1994 et representativt utvalg av det norske folk: "Hvilket livssyn vil du si ligger nærmest opp til ditt eget?" 2 av 3 svarte det kristne livssyn, 1 av 5 svarte det humanetiske og bare 1 % svarte andre religioner enn kristendommen. 15 % hadde andre svar, for det meste i tvil og vet ikke. I en meningsmåling som Opinion foretok for Aftenposten i 1999 svarte godt over halvdelene av de spurte (55 %) at de oppfattet seg som kristne, "ut fra din egen oppfatning av hva det er å være kristen". I en lignende undersøkelse senere på året fra samme institutt og for samme avis kom det fram at 1 av 3 blant de spurte regnet seg som "personlig kristen" (Aftenposten 27.3 og 20.11.1999). Fra andre undersøkelser vet vi at spørsmålsformuleringer og svaralternativer har en del å si for resultatene. Hadde man hatt andre alternativer enn ja og nei til spørsmålet om personlig kristen, for eksempel "positiv til kristendommen" eller lignende, hadde nok andelen personlig kristne gått noe ned. Likevel får vi samlet sett et sterkt bilde av at mange flere enn de faste kirke- og møtegjengerne har en kristen selvforståelse.

I Religionsundersøkelsene fra 1990-åra er det bare rundt 1 av 10 av de spurte som sier klart og entydig at de ikke tror på Gud, og selv blant disse var det flere som på enkeltspørsmål ga svar som en vanskelig kan kalle ateistiske. Omtrent 3 av 4 ga uttrykk for en tro på Gud eller på en høyere makt, med større og mindre sikkerhet. Det er altså en stor gruppe nordmenn som ikke er bevisste ateister, men som heller ikke er regelmessige gjester i kirke eller på religiøse møter. Det viser seg at det er ganske stor oppslutning om religiøse, til dels også kristne forestillinger blant disse. I den nevnte menings-

målingen foretatt av Opinion for Aftenposten i 1999 svarte litt over halvdelene bekreftende på spørsmålet "Tror du på Jesus som Guds sønn?" I den samme undersøkelsen svarte nesten 4 av 10 at de trodde beretningen om Jesu oppstandelse fra de døde er uttrykk for en faktisk historisk hendelse (Aftenposten 27.3.1999).

Av alle som ble spurt i Religionsundersøkelsen i 1998, tror nærmere halvdelene på et liv etter døden. Omtrent like mange ber minst flere ganger årlig, og mener at Jesus viste oss mennesker Guds kjærlighet. Rundt en tredjedel av de spurte sier at de tror på himmelen. Like mange ser på Jesus som sin frelser, som døde for deres synder. Litt færre, omtrent 3 av 10, tror på mirakler eller undere. Derimot er det bare omtrent 1 av 7 som tror at det finnes et Helvete.

Enkelte av disse prosentene viser indirekte det noe inkonsistente ved en del menneskers privatreligion: Noen mennesker har krysset av på at Jesus var et godt menneske, men er samtidig usikre på om han har levd. Den private religion har ingen fasttømret trosbekjennelse, kanskje fordi troen i liten grad kommuniseres offentlig, og for en stor del forblir privat famling.

Det må tilføyes at vi i tallene fra Religionsundersøkelsen har tatt med også de som uttrykker en usikker tro. For eksempel har vi tatt med i tallene ovenfor både de som har svart "ja, absolutt" og de som har svart "ja, antakelig" på spørsmål om tro på himmel, liv etter døden og så videre.

Det som nå er gjengitt fra Religionsundersøkelsen, er resultater fra 1998. De tilsvarende tallene fra undersøkelsen sju år tidligere ligger

jevnt over litt høyere, men noen dramatisk nedgang har det ikke vært.

Det er kanskje en del som har svart konvensjonelt i disse undersøkelsene, altså mer svart slik de har lært er riktig enn ut fra sterk indre overbevisning. Det har vi ingen mulighet til å kontrollere. Men det er ikke urimelig å gå ut fra at det "sitter igjen" mye kristen tro hos mange som har møtt den kristne tradisjon i skolen, til konfirmasjon og i det omfattende kristelige ungdomsarbeidet som kristne tros-samfunn driver i Norge. Dessuten er viktige vedlikeholdsmekanismer for denne privatkristendommen ganske sikkert de kirkelige livs- og dødsritualer, kristne programmer i media og det vi kan kalle kristne symbolfigurer i medieoffentligheten. Privat-kristne har et stort behov for slike referansepersoner som leverandører av kristen selvtillit, for de har ikke det fellesskap rundt seg som skjerner mange organiserte kristne fra tvil og sviktende kristen identitet.

3.2 Religiøs individualisme og autoritets skepsis

Mens Jesus har en plass i bevisstheten hos en god del privatreligiøse, er det nok til stede hos mange av de samme menneskene en likegyldighet og til dels skepsis til det religiøse liv som reguleres innenfor rammen av kirker og religiøse organisasjoner. Slik sett er det mulig å finne belegg for at moderne ikke-organisert religion er sterkt subjektiv, altså basert på ens egne følelser og meninger og på hva en selv synes en kan stå inne for, ikke på noen ytre religiøs autoritet.

Det ser ut til at moderne samfunn ikke får religionen til å forsvinne, men religionen blir mer deregulert – for å bruke et bilde fra øko-

nomi og politikk. Folk tror ikke nødvendigvis mindre enn før, men det man tror er mindre kirkestyrt enn før. Folk tror mer som de selv ønsker, mer på sjølstyr. Man plukker noen elementer fra den kristne tradisjon, og lar andre ligge. Omtrent 8 av 10 blant alle de som svarer i Religionsundersøkelsen 1998, er enige i den påstand at man kan være en god kristen uten å gå til kirke eller på religiøse møter. Selv om spørsmålet kan sies å være noe ledende, er dette en svært høy andel. Dette privatreligiøse synet går for øvrig også langt inn i flokken av de som selv deltar regelmessig i kristent arbeid. Rundt halvdelen av de som går på religiøse arrangementer regelmessig, er enige i påstanden. Dessuten er et klart flertall i befolkningen svært skeptiske til å blande religiøs og politisk makt i samfunnet. Ellers er det viktig å sette dette inn i en bredere sammenheng: Skepsisen til religiøse autoriteter er en del av en generell autoritets skepsis, som også for eksempel gir seg utslag i at borgerne er mer troløse overfor politiske partier enn bare for en generasjon siden.

Tross skepsisen til religiøse autoriteter ser mange ut til å ha en positiv respekt for mye som har med kirke og kristendom å gjøre. Ikke minst kirkens sosiale og diakonale arbeid har bred støtte, sterkere enn den trossmessige påvirkning Vi kan tenke på den brede oppslutningen som TV-innsamlingen til Frelsesarméen fikk i 1995, og på tilsvarende innsamlinger til Kirkens Nødhjelp. Men her støter en ofte på noen særegne ambivalente holdninger. Generell respekt for kirke og kristendom kan være kombinert med skepsis til lokale, konkrete menigheter og forsamlinger. På den annen side kan det hende at man setter pris på den lokale prest som man kjenner eller kjenner til, og dette kan ofte kombineres med en generell skepsis mot presteskapet. Dette sier vel egentlig at mange setter pris på at kirken er der, som en slags garantist for stabilitet og respektabilitet,

men man reserverer seg mot at kirken ubedt skal melde seg og bli for pågående. Mange setter pris på at barna er med i kristelig arbeid, som en sosial ballast og en garanti mot utskjelser, men blir uvel dersom det medfører ungdommelig pågående misjonering. Normene om individuell valgfrihet er sterke i det moderne samfunn, og mange reagerer negativt når religionens representanter oppfattes som pågående eller autoritære. Og terskelen for å bli stemplet som fanatisk eller autoritær har blitt lavere.

3.3 Endringer i trosinnholdet?

Et viktig trekk ved folk flests religiøsitet er at dualismen synes å ha blitt svekket, altså troen på en religiøs tradisjon der det pågår kamp mellom to motstridende krefter. Skillet mellom frelste og fortapte, mellom Himmel og Helvete, mellom Gud og Djevel ser ut til å ha blitt tonet ned på den måten at færre enn før tror på eller er opp-tatt av fortapelse, Helvete og Djevelen. Riktignok er kampen mellom gode og onde krefter et sentralt tema i mye av den moderne ungdomskulturen, både i filmer, popmusikk, rollespill og dataspill, og mange ganger gis dette stoffet en mytologisk utforming. Noen ser i dette en slags fortrent dualistisk religion som dukker opp som underholdning, men det er usikkert i hvilken grad slike forestillinger blir gjenstand for en dypt engasjert tro. I alle fall er det over dobbelt så mange nordmenn som tror på Himmelen i forhold til de som tror på Helvete, og mens 3 av 4 tror – mer eller mindre sikkert – på Gud eller en høyere makt, er det bare 1 av 7 som tror på Helvete. Selv om troen på de mørke maktene er mer utbredt blant kirke- og møtegjengere enn blant de kirkeløse religiøse, kan vi spore en svekkelse av dualistiske forestillinger også blant de som deltar regelmessig i organisert kristenliv. Det kan tenkes at en mer utbredt tenkning om psykologiske og sosiale forholds betydning for hvor-

dan folk oppfører seg, har gjort det mindre aktuelt å fortolke hendelser i kategorier der personlig ansvar og skyld står sentralt. Dermed blir også frelse og forløsning fra skyld og synd et mindre sentralt livsmotiv. Dette synes også å slå inn i mange kristne ungdomsmiljøer. Flere nyere spørreundersøkelser blant ungdommer i kristne miljøer i østlandsområdet tegner bilder av et religiøst trosunivers hos de unge der gode følelser og trygghet er sentrale kjennetegn, og der Jesus mer er en god venn enn en frelser i et dramatisk spill om skyld og soning. Tittelen på den ene studien er et sitat fra et intervju, og karakteriserer ganske godt mange av ungdommenes gudsforhold. Den heter "Et avslappet forhold" (Lorentzen 1999, jfr. også Romsaas 1999). Også andre norske spørreundersøkelser kan tyde på at gudsbilder der Gud fremstår som omsorgsfull og nær er mer utbredte enn bilder av Gud som en streng, men rettfærdig dommer (Halvorsen 2000). Det kan også tenkes at gudsbildet er blitt noe mer upersonlig hos en del mennesker i nyere tid, mer i retning av kraft og energi. Noen setter dette i sammenheng med økt innflytelse fra såkalt nyreligiøsitet. Dette ordet er ikke så trefende. Det er vagt, og det er ikke sikkert at dette religiøse tankegodset alltid er av så ny dato – selv om det nok ofte har gjennomgått forandringer på sin innfløkte vei fra Østen til oss, ofte via USA.

Noen ganger brukes begrepet alternativ religiøsitet, og da ut fra en tanke om at disse retningene ønsker å utgjøre et alternativ til både etablert, offisiell kristen religion og etablert vestlig vitenskap. Noen omfattende fast organisert alternativ religiøsitet finner man knapt i Norge. Omfanget kan lett overdrives, blant annet fordi dette er eksotisk stoff for medier. Når det gjelder mer frittflytende og private alternativreligiøse holdninger, er nok utbredelsen større, men også her er det trolig mange som har overdrevne forestillinger

av omfang og dybde i engasjementet. Under 2 % av de spurte leser horoskoper regelmessig og synes det er viktig for dem. Omtrent like mange driver meditasjon regelmessig, og sier det er viktig for dem. Ytterligere 7 % leser horoskoper regelmessig, men sier samtidig at det ikke er viktig for dem. 1 av 20 er helt sikre på at en persons stjernetegn eller horoskop har noe å si for ens personlighet og skjebne. 3 % tror helt sikkert på reinkarnasjon, det vil si at de er helt sikre på at mennesker har levd tidligere liv, og blir født til stadig nye liv her på jorden. Ytterligere 10 % tror på dette, men er usikre. Over 2 av 3 spurte avviser dette med større og mindre sikkerhet. Tallene er fra Religionsundersøkelsen 1998. Det er vel slik at en god del mennesker har et nærmest underholdningspreget forhold til astrologi og nyreligiøsitet, og nærmer seg disse tingene med glimt i øyet, mens trolig ganske få oppslukes sterkt. Interessen er klart størst blant ungdom.

Noen ganske få alternativreligiøse mennesker har et sterkt kritisk forhold til kristendommen. Men det gjelder langt fra de fleste. Tvert om vil det for mange av de som er opptatt av alternativ religiøsitet, også være en plass for egne fortolkninger av den kristne tradisjon.

3.4 Livs- og dødsritualene – bare konvensjoner?

Det er først og fremst i forbindelse med dåp, konfirmasjon, kirkebryllup og gravferd – samt julaften og i noen grad 17. mai – at folkereligiøsiteten møter kirkereligionen. De såkalte livs- og dødsritualene brukes av flertallet i det norske folk. Vel 8 av 10 barn i et årskull blir døpt i Den norske kirke, omtrent 3 av 4 ungdommer blir konfirmert, 2 av 3 vigsler skjer i kirkelig regi og nesten alle (19 av 20) begraves i kirkelig regi. Livs- og dødsritualer i andre trossamfunn enn statskirken kommer altså i tillegg til disse tallene (Tang-

gaard 1998). Vi kan føye til at like oppunder halvdel av det norske folk har tenkt seg til kirke i jula, ifølge en meningsmåling (Opinion, desember 1995). Høytidskirkegangen ligger klart over den vanlige kirkegangen særlig til julaften, men også på 17. mai og til olsok. Ved siden av livs- og dødsritualene er disse tre er lavterskeldager der det er lett å gå i kirken uten å kjenne seg spesielt sterkt eller personlig kristen. Påskedagene har derimot lavere kirkesøkning enn årsgjennomsnittet (Ringnes 1999).

Fra en kirkelig synsvinkel blir det spennende å se om tendensen til økende dåpsandel også gir seg utslag i økende konfirmasjonsandel om fire-fem år eller så. Foreløpig fortsetter konfirmasjonsandelen å synke, om enn svakt. Går den opp om noen få år, kan vi trekke den konklusjon at en generasjon født like etter krigen ("sekstiåterne"), var en spesielt religionskritisk generasjon. Fortsetter den å synke, har vi kanskje å gjøre med en mer langvarig sekulariseringsbølge i forhold til organisert kristenliv.

Hva som ligger av samforståelse mellom kirke og folk i disse møtene, varierer sikkert ganske mye. En kan spørre om ikke de kirkelige livs- og dødsritualene først og fremst er familiebekreftende ritualer, ritualer som ivaretar et nokså allmennt menneskelig behov for å markere overganger i livet. Hvis ritualene først og fremst er tjenlige markeringer av familierelasjoner, vil noen kanskje bekymre seg over om de vil svekkes når tallet på enslige og tallet på samlivsbrudd øker. Det kan tenkes, men en annen mulig tolkning er at det fremdeles vil være behov for slekts- og familiesamvær, og at det mer er snakk om at det mer enn før må forhandles fram hvordan disse skal ordnes.

Mange mener at det blir for utvendig å avskrive folkets møte med ritualene som en rent konvensjonsbestemt sak uten noe religiøst innhold. Samtidig er det klart at den rike kirkelige symbolverden man føres inn i, er tolkbar i mange retninger. Ritualene kan anvendes i mange former for privatreligiøs opplevelse og ettertanke som er nokså forskjellige fra kirkens lære. Lystenning, hvite kapper, klang fra kirkeklokker, prosesjoner, orgelbrus, blomster, kirkekunst, vann i dåpen, skuffer av jord, og så videre, kan gi næring til høyst ulike religiøse tanker og troer. Prestens dogmatiske fortolkning vil ikke alltid slå igjennom som det som bestemmer helhetsinntrykket – selv om mange hører oppmerksomt, og blir glade når de synes de får noe, og støtt når de synes presten blir for pågående eller for pratsom. For mange mennesker vil ritualene kunne være en sterk opplevelse av at det er mer mellom himmel og jord enn de tenker over til daglig, og at man er en liten del av en større helhet – i natur og historie. Ritualene kan trolig også gi en anledning til refleksjon over sentrale kristne problemstillinger. Samtaler med prester kan tyde på at det er mange stillferdige ettertanker og selvoppgjør i kirkebenkene under slike ritualer, mange påminnelser om brudd og kontinuitet i eget liv, mange tanker og følelser knyttet til glede og takknemlighet, men også møter med livets forgjengelighet og egen vikt.

I medlemsundersøkelsen svarer rundt 60% av de spurte at det er viktig eller meget viktig å ha en kirkelig eller religiøs seremoni ved markering av en fødsel. De tilsvarende tall for giftermål er på 67% og for dødsfall 86%.

Når de skal vurdere sine erfaringer fra deltakelse i de kirkelige ritualer, oppgir fire av fem i den aktuelle gruppa at de opplevde dåps-

gudstjenesten som meget positiv eller stort sett positiv. Rundt 12% har delte erfaringer og nesten ingen svarer at de har negative erfaringer med dåpsgudstjenesten. Svært få (5%) oppgir press fra familien som en viktig årsak til at de valgte å døpe barna sine.

Kirkebryllup blir også vurdert positivt. 86 % av de spurte mener at kirkebryllup er en fin tradisjon og 70% er av den oppfatning at kirkebryllup er den vakreste måten å gifte seg på. Samtidig opplever nesten halvparten av de spurte at prestens tale, og at det å bli bedt for, er verdifulle sider ved kirkebryllupet.

Når det gjelder konfirmasjonen er det betydningen av en fin tradisjon og en vakker høytidelighet som får sterkest vektlegging blant de spurte, med henholdsvis 71% og 75%. Men tre av fem forstår også konfirmasjonen som en bekreftelse av den kristne tro. Ikke fullt så mange oppfatter den som en velsignelses- og forbønnshandling (42%).

I forbindelse med begravelser/bisettelser kan man finne den samme vektlegging. Hele 89% av de spurte markerer viktigheten av at begravelsen/bisettelsen skal være vakker for at det skal være en verdig markering av livets slutt. Nesten like mange (86%) understreker viktigheten av at det er om rom for stillhet og ettertanke. 65% synest det er viktig at den kirkelige begravelsesseremonien følger tradisjonen.

Sang og musikkinnslag blir høyt vurdert og det blir signalisert et sterkt ønske om at også ikke-religiøse sanger skal bli sunget hvis dette er et ønske fra den avdøde eller de pårørende. Mer enn tre femtedeler av de spurte mener det er viktig eller meget viktig at

presten gir håp og trøst ved å forkynne Guds ord.

3.5 Hvem er de regelmessig aktive i kirken?

Som nevnt er omtrent en tidel av medlemmene i Den norske kirke regelmessig aktive. Skillet mellom de regelmessig aktive og andre er ikke så skarpt, som tidligere nevnt. Men konsentrerer vi oss om den aktive tiendedelen, kan vi spørre hvem de er, sosiologisk sett. Kvinner er noe mer aktive enn menn, og det er også en nokså klar tendens fra undersøkelser at organisert religiøst engasjement stiger med stigende alder, i alle fall opp til helsa begynner å svikte, for mange rundt de 80. Dette er et generelt utsagn som må nyanseres noe. Barn er ganske religiøst aktive gjennom det utstrakte kristelige barne- og ungdomsarbeid som drives i Norge. Så skjer det for mange en tilbaketrekning fra organisert kristen aktivitet i tenårene og tidlig i 20-åra. For noen kommer så en viss kristelig reaktivering i voksenlivet, ofte i forbindelse med at foreldre kommer med gjennom sine barn i familiegudstjenester, barnekor, speiderarbeid og konfirmasjonsarbeid. Så flater deltakelsen ut noen år, inntil den stiger jevnt fra 55-årsalderen og oppover.

Det er vanskelig å drøfte deltakelse ut fra alder og livsfase uten å vurdere dette opp mot generasjonstilhørighet. Selv om det ikke er så lett å skille i praksis, må en i alle fall tankemessig skille livssyklusforklaringer fra generasjonsforklaringer. Ifølge en rendyrket livssyklusforklaring blir altså folk mer religiøse gjennom livsløpet. Ut fra en rendyrket generasjonsforklaring holder folk gjennom livsløpet fast på det religiøse engasjementet de har tilegnet seg i oppveksten. De aldersvariasjonene i befolkningen som kan måles på et gitt tidspunkt, skyldes at ulike generasjoner har ulik grad av religiositet. En kan for eksempel hevde at generasjonene fra 1960-åra og

oppover mot vår egen tid har mottatt en svakere religiøs sosialisering i oppveksten, og derfor er mer sekulariserte enn generasjonene før.

I praksis er det nok en kombinasjon av livssyklus og generasjon som gjør seg gjeldende i vår samtid. Den belgiske religions sosiologen Karl Dobbelaere hevder i en oversiktsartikkel (1993) om religion i Europa at generasjon er den tyngste av de to faktorene, og at Europa sekulariseres noe for hver generasjon i etterkrigstida, hva angår oppslutning om organisert religiøst liv.

Ellers er de regionale forskjellene interessante i det vidstrakte Norge. I godt over hundre år har organisert kristenliv i Norge hatt sitt tyngdepunkt på Sør- og Vestlandet, særlig langs kysten. Slik er det fremdeles, og det kan særlig ut fra Religionsundersøkelsen i 1991 se ut som om Vest-Agder merker seg ut i vår tid som det i særklasse mest religiøse fylket. Et annet ytterpunkt finner vi i og omkring Oslo, der oppslutningen om organisert religiøst liv er lav. Også Nord-Norge har lav oppslutning om gudstjenester og møter, til dels lavere enn i det sentrale østlandsområdet. Men gudstro er like utbredt i Nord-Norge som på Vestlandet og nesten like utbredt som på Sørlandet. Tro på religiøse mirakler er vanligst i Nord-Norge, så her er vi antakelig på sporet av folkelige religiøse tradisjoner.

De regionale forskjellene er altså fremdeles markante, selv om det er mange lokale variasjoner innenfor regionene. Derimot må vi nansere det som lenge har vært god latin blant religions sosiologer, nemlig å si at folk på bygdene er mer religiøst engasjert enn folk i byene. Riktignok viser Religionsundersøkelsene i 1991 og 1998 at de store byene er litt mer sekulariserte og de små bygdene litt mer

religiøse, men ellers er det ikke tydelige sammenhenger mellom kommune type og religiøst engasjement. Det kan skyldes at mange bykommuner på grunn av sammenslåinger også har fått bygdestrøk innenfor sine grenser, men hovedgrunnen er trolig den kulturelle standardisering av Norge: Vi flytter fram og tilbake mellom by- og landkommuner, flere av oss tar i større grad videregående og høyere utdanning, og vi utsettes alle for stort sett de samme massemedia.

Når det gjelder utdanning og religiøs aktivitet, er det ingen helt tydelige mønstre. Det kan se ut som om det er høyest andel religiøst aktive blant de med mellomlang utdanning. Det har trolig litt å gjøre med at velferdsstatens yrker har en høyere andel aktive kristne enn gjennomsnittet – altså folk som arbeider i skole-, helse- og sosialsektoren. Trolig er det altså mer fruktbart å lete etter sammenhenger mellom utdanningstype og religiøst engasjement enn mellom utdanningslengde og religiøsitet. At mange kristne befinner seg i velferdsyrkene, knyttet til utdanning og omsorg, skyldes både sosialisering og kristne idealer.

Dermed er vi over på spørsmålet om hvor i den sosiale lagdeling det er flest aktive kristne. Et korrekt, men litt vagt svar er i “middelklassen”: Vi har en høyere andel kristne på midten av den sosiale lagdeling enn i industriarbeiderklassen og i de sosiale og økonomiske toppsjikt. Historisk går det viktige linjer fra religiøse vekkelser i bondebefolkningen på 1800-tallet til bøndernes etterkommere blant handelsfolk og funksjonærer.

Frikirkene har tradisjonelt vært noe flinkere enn statskirken til å inkludere arbeiderklassen, men frikirkene har også opplevd en jevnt økende heving av den gjennomsnittlige sosiale status i de

siste par-tre mannsaldre. Dette med kirkens avstand til industriarbeiderklassen må forresten nyanseres noe; det gjelder først og fremst den mannlige del av arbeiderklassen. Og stort sett har også arbeiderklassen vært trofaste ritualbrukere i statskirken. Etter nå å ha omtalt variasjoner i religiøsitet mellom ulike kategorier i befolkningen, er det viktig å advare mot å overfokusere på slike variasjoner. Det er ikke slik at alle er organisert religiøst aktive på Sørlandet og ingen i Oslo. Det er heller ikke slik at alle eldre kvinner og ingen yngre menn er religiøst aktive. Svært mange av de prosentdifferansene som ligger til grunn for vår beskrivelse av variasjoner i det religiøse engasjement, ligger innenfor en ramme på 10-20 prosentpoeng. Vi kan også føye til at den private religiøsiteten stort sett følger noen av de samme sosiologiske variasjonene som den organiserte, men prosentforskjellene mellom ulike sosiale kategorier er enda mindre der.

3.6 Endringer i livsstil og moralsyn blant kristne

Betyr religiøst engasjement noe for livsstil og moralsyn? "Does religion make a difference?" På et generelt plan kan vi selvsagt hevde at vi alle preges av de kristne tradisjonene som har gjort seg gjeldende i norsk historie. Både solidaritetsverdier og prestasjonsverdier – som å hevde at det skal være samsvar mellom arbeidsinnsats og belønning – er det mulig å føre tilbake til kristne røtter. Vi skal imidlertid nærme oss spørsmålet om religionens virkninger mer snevert, og spørre om aktive kristne har en annen livsstil og et annet moralsyn enn andre nordmenn.

Svaret er at aktive kristne skiller seg ut på enkelte områder, men ikke på alle. De regelmessig aktive kristne er sjeldnere separert eller skilt, de drikker mindre, de har en strengere samlivsmoral og de

holder familieverdier generelt høyere. Men de har ikke noen annerledes arbeidsetikk (Lindseth 1993). En interessant kvalitativ intervjuundersøkelse med kristne næringslivsledere (Betti m.fl. 1985) har et begrenset materiale, men gir et visst grunnlag for å si at det er lettere for kristne ledere å sette et spesielt kristent preg på en bedrift når bedriften er liten. I større bedrifter ser det ut som om organisasjonskulturen mer tar farge av det som oppfattes som markedets krav og økonomiske nødvendigheter.

Det er imidlertid betydelige variasjoner i etisk syn og moralsk praksis innenfor kategorien aktive kristne. Og mye kan tyde på at det skjer en gradvis liberalisering av livsstilsnormene til aktive kristne i dagens Norge. En god del pietistiske klassiske strenge normer mot for eksempel dans, sminke og kino er sterkt svekket, og det skjer nok også en viss normendring i mange kristne miljøer når det gjelder bruk av alkohol, i forhold til samboerskap osv. Noen av disse endringene er legitimert av kristne ledere. Pål Repstad (1997) har foretatt noen sammenligninger av hva som sies om kjønnsrollemønstre i kristne lærebøker til bruk i konservative bibelskoler. Forandringen er ganske sterk i retning av likestilling i de siste 20-25 år. På andre områder er forandringene mindre offisielle og mer omdiskuterte. I befolkningen som helhet har det skjedd en ganske dramatisk endring i synet på homofili siden 1970-tallet. Da var dette noe fremmed og truende for svært mange, i dag (eller mer presist i 1998) mener fremdeles 1 av 3 at homofil praksis alltid er galt, men andelen har sunket sterkt bare gjennom 1990-tallet, ifølge Religionsundersøkelsene og mange andre meningsmålinger. Det går også fram av Religionsundersøkelsene at det skjer en markant liberalisering i synet på homofili blant aktive kristne bare fra 1991 til 1998, selv om flertallet fremdeles er restriktive, og mer restriktive enn

befolkningen generelt. En spørreundersøkelse fra en kristent eid sykepleierhøgskole, Høgskolen for Diakoni og Sykepleie, kan tyde på en ytterligere liberalisering. Der er det i 1999 et klart flertall blant både studenter og ansatte som mener at homofile samboende må kunne ha viglede stillinger i kirken (Halvorsen 2000).

Endringer i livsstil blant kristne og ellers skjer selvsagt ikke bare gjennom diskusjon i offentligheten, men i høy grad også ved at nye generasjoner av unge mennesker mer eller mindre åpent innfører nye former for normer og praksis. Som nevnt er mange asketiske normer i den pietistiske arven svekket i de senere tiår, og her er det først og fremst de unge som har vært endringsagenter. Samtidig er det mange unge som forlater kirkelig aktivitet, noen ganger nettopp fordi de oppfatter kirkens etikk som for streng. I dette ligger en konserverende mekanisme for kirken.

3.7 Det etniske og det religiøse

Forholdet mellom religion og etnisitet er komplisert. Samfunnsforskere er ofte opptatt av hvordan religion kan brukes som en etnisk markør, et signal om etnisk tilhørighet. I norsk sammenheng kan en vise til at læstadianismen, med sitt strenge syn på mange moderne fenomener, har tjent som et vernemiddel for samisk identitet – samtidig som koblingen til denne kristne tradisjonen også har medført ulike former for tilpasning til det norske storsamfunnet. Det er også en kobling mellom etnisitet og katolisisme. Både 150 år tilbake, da Norge ble gjenåpnet for katolisisme, og i vår egen tid, er det et stort innslag av innvandrere i den katolske kirke i Norge. Siden 1970-tallet er medlemstallet i den romersk-katolske kirke i Norge nær tredoblet. Enda mer iøynefallende er vel den muslimske minoriteten i Norge, som nesten uten unntak består av innvandrere. Tallet på organiserte muslimer i Norge i dag nærmer

seg 50 000. Langt de fleste er i Norge som resultat av arbeidsinnvandring på 1970-tallet, mest fra Pakistan, men også noen fra Tyrkia og Marokko. Et nytt muslimsk innslag kom som flyktninger på 1990-tallet fra det urolige Balkan.

Fordi vi ikke har så lang erfaring, vet vi lite om hva som vil skje med det religiøse engasjementet hos første, annen og tredje generasjons innvandrere fra muslimske land til Norge. Trolig vil her som ellers to nærmest motsatte prosesser finne sted samtidig: Noen vil oppleve et krysspress mellom sin religiøse arv og det dels sekulariserte, dels kristne Norge, og passiviseres religiøst, eller eventuelt holde seg til en modernisert og nokså privat islamsk tro. Andre vil oppleve en vitalisert islamsk subkultur i Norge som et trygt sted i en situasjon som ellers byr på mange usikkerhetsmomenter.

3.8 Hva mener folk om kirkeordningen i framtida?

Folkemeningen i Norge, slik den måles gjennom spørreundersøkelser, viser fremdeles at et flertall ønsker å beholde statskirken. Hvor klart flertallet er, svinger noe med hvordan spørsmålet formuleres, og det er muligens en noe svakere oppslutning om statskirken i dag enn for noen år siden. Blant politikerne synes oppslutningen om statskirken å være ganske bred. En nøkkelrolle her spiller nok det største partiet, Arbeiderpartiet, som lenge har ønsket en statskirke, ikke minst for å støtte opp om en bred og åpen folkekirke. Skulle nye generasjoner av AP-politikere stille seg likegyldige eller negative til statskirken, kan det utløse ny dynamikk i dette spørsmålet. I det mer avgrensede spørsmål om hvem som bør utnevne biskoper, er det i en meningsmåling fra Opinion i november 1999 størst oppslutning om at regjeringen fortsatt skal utnevne biskopene.

45% mener at regjeringen bør avgjøre dette, mens 40% mener at kirken bør stå for utnevningene alene (Aftenposten 17.11.1999).

Medlemsundersøkelsen viser at mange er usikre på hvordan forholdet mellom Den norske kirke og staten bør være. Blant dem som har gjort seg opp en mening, er det to nesten like store leire: De som vil ha nærhet til staten og de som vil ha en friere stilling i forhold til staten. Ca. 2 av 5 vil at forholdet mellom kirke og stat bør være som i dag, eller at kirken bør få en mindre selvstendig stilling i forhold til staten. I denne gruppen er de som vil ha status quo i stort flertall. Det er bare rundt 3% av medlemsmassen som vil ha mer statsstyre i kirken. Omtrent 2 av 5 mener at kirken bør få en mer selvstendig stilling i forhold til staten eller at stat og kirke bør være helt adskilt. Den siste femtedelen av medlemsmassen er usikker. Det samme størrelsesforholdet gjør seg gjeldende i spørsmålet om det konkrete ansvarsforholdet mellom kirke og stat. Ca. to av fem vil at regjeringen skal utnevne biskoper og omtrent like mange svarer at ansvaret bør ligge hos kirkens egne tilsettingsorganer. Den siste femtedelen vet ikke eller har ikke svart på spørsmålet.

Når det gjelder makt og innflytelse i kirken er det rådende synet at makten i kirken skal fordeles mellom de valgte medlemmer og kirkens geistlige. Staten oppfattes av mange som en nødvendig maktfaktor. Politikerne skal ha medbestemmelse, men den skal være begrenset. De fleste vil at politikerne skal ha noe eller liten innflytelse, mens bare en av fem vil at de ikke skal ha innflytelse i det hele tatt. Kirkemedlemmer som stiller til valg og som velges inn i kirkelige råd, skal i følge medlemmene ha størst innflytelse, større enn biskopene og prestene. Andre kirkelig tilsatte skal ha noe innflytelse, men ikke mye.

Medlemsundersøkelsen viser videre at det er liten oppslutning om å endre på finansieringsordningen for kirken. Så mange som to av tre er for dagens system med bevilgninger fra stat og kommune. Stilles medlemmene overfor valget mellom enten en årlig medlemsavgift eller stykkprisbetaling for kirkelige tjenester (for eksempel dåp, konfirmasjon, begravelse og sjelesorg), er oppslutningen om medlemsavgift størst. Rundt 39% foretrekker medlemsavgift. Ca. 27% tror de ville velge stykkprisalternativet. Like mange vet ikke hva de ønsker. På spørsmålet om betalingsvillighet og medlemskap, svarer hver tredje at de ville fortsette å være medlem dersom det skulle bli innført en ordning med medlemsavgift, selv om man kunne spare 2000 kroner i året i forhold til det man i dag betaler i skatt. Hver fjerde er tvilende, mens bare hver femte mener at en årlig medlemsavgift ville gjøre det uaktuelt å være medlem. «Vet ikke»-gruppen er stor. Rundt 23% vet ikke hva de skal mene når det spørres etter betalingsvillighet og medlemskap. Her er det viktig å tilføye at det hefter stor usikkerhet ved svarene på slike hypotetiske spørsmål. Synspunktene er gitt ut fra en tenkt situasjon, og må ikke tolkes som annet enn en pekepinn på medlemmenes synspunkter her og nå. Selv om skepsisen i dag er stor til endringer i finansieringsformen til Den norske kirke, er det vanskelig å forutsi hvordan medlemmene vil reagere ved en eventuell realisering av en reform.

Medlemmenes vurderinger av medlemskapet og eventuelle økonomiske bidrag viser at mange har bånd til kirken som de ikke ønsker å løse opp, selv ikke ved en endring av finansieringsformen. Men primært ønsker medlemmene at dagens finansieringsordning skal opprettholdes.⁴

⁴ Jfr. Medlemsundersøkelsen 2000: Holdninger til statskirkeordningen, Ida Marie Høeg, Årbok for Den norske kirke, 2000

Litteratur

Anderson, Benedict (1996): Forestilte fellesskap, Oslo

Bakkevig, Trond (1996): Den norske kirke og kampen mot apartheid, Oslo: Mellomkirkelig råd.

Bellah, Robert (1967): "Civil religion in America", Daedalus (96):1-21.

Betti, A., K. Håkonsen, R. Nordeng og V. Strisland (1985): Økonomisk aktivitet og kristen etikk. Kristiansand: Agder distrikthøgskole.

Botvar, Pål K. (1993): Religion uten kirke, Oslo: Diakonhjemmets høgskolesenter.

Bøyum, Bjug (1992): Holdninger til religion 1991. Gjennomføring og datainnsamling, NSD-rapport nr. 92, Bergen: Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.

Dobbelaere, Karl (1993): "Church Involvement and Secularization: Making Sense of the European Case", i E. Barker et al (red.): Secularization, Rationalism and Sectarianism, Oxford: Clarendon Press. 39-54

Gran, John W (red.) (1993) Den katolske kirke i Norge fra kristningen til i dag

Gustafsson G. (1991): Tro, samfund och samhälle. Örebro

Halvorsen, Anne (2000): Mellom tradisjon og pluralisme: Religi-

onsundersøkelse blant studenter og lærere ved Høgskolen for Diaconi og Sykepleie i 1999, Kristiansand: Agderforskning (Arbeidstittel).

Høeg, Ida Marie (2000): Medlemsundersøkelsen 2000: Holdninger til statskirkeordningen i Årbok for Den norske kirke, Gunnar Westermoen (red), Kirkens Informasjonstjeneste, Oslo

Lindseth, Odd (1993): Samme himmel, samme samfunn(?). Religion som normregulator blant katolikker og protestanter i Nord-Amerika og Vest-Europa. Hovedoppgave i sosiologi, Trondheim: Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Universitetet i Trondheim.

Lorentzen, Kristin (1999): "Et avslappet forhold". En studie av ungdoms forhold til kristen tro, belyst ved en empirisk undersøkelse i Haslum menighet, Oslo: Det teologiske Menighetsfakultet.

Lund, Monica (1999): Undersøkelse om religion 1998, NSD-rapport nr 115, Bergen: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Repstad, Pål (1995): "Civil Religion In Modern Society. Some General and some Nordic Perspectives" Kirschliche Zeitgeschichte 1-1995. S160-175.

Repstad, Pål (1996): "Den religiøse faktor," Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift nr 2:91-93.

Repstad, Pål (1997): Motkultur og forbilder. Norsk religiøs sakprosa 1945-1970, KULTs skriftserie nr 79, Oslo: Norges forskningsråd.

Repstad, Pål (2000): Religiøst liv i det moderne Norge. Et sosiologisk kart, Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2. utgave.

Ringnes, Hege: Når terskelen ikke er for høy. Gudstjeneste- og nattverdtdeltakelse i Den norske kirke på høytids- og helligdager, Kiforapport nr 11, Trondheim: Tapir.

Roof, Wade Clark: Community and Commitment, Elseries, N.Y. 1979.

Romsaas, Liv Arnhild (1999): Ungdom, Gud og Jesus. En kvalitativ undersøkelse av trosforestillinger i et kristent ungdomsmiljø i Bærum, Oslo: Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Sundback.S(2000): "Medlemskap i de lutherska kyrkorna i Norden" i Gøran Gustafsson og Thorleif Petterson (red): Folkkyrkor och religiös pluralism – den nordiska religiösa modellen. Stockholm

Tanggaard, Per (1998): "Statistikk for Den norske kirke 1950-1997," i Årbok for Den norske kirke 1998, Oslo: Kirkens informasjonstjeneste, s. 8-21.

Vetvik, Einar: "Kirkeasyl – religion og politikk på norsk," Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift nr 2:163-178.

Østerud, Ø. (1986): Nasjonalstaten Norge, - en karakteriserende skisse" i L. Allden m.fl. (red) Det norske samfunn. Oslo.

Østerud, Ø. (1994): Hva er nasjonalisme? Oslo.

Aarflot, Andreas (1969) Kirke og stat i Norge, fra reformasjonen til våre dager. Oslo

Kirkerådet fastsatte i mai 1997 følgende mandat for Kirke/stat-utvalget:

- Utvalget skal gi en samlet vurdering av de reformer som er gjennomført for Den norske kirke med utgangspunkt i de senere års revisjon av kirkelovgivningen og klargjøre de konsekvenser disse reformer har på det konstitusjonelle plan, i forhold til de politiske og demokratiske mekanismer i vårt statssystem.
- Utvalget skal utvikle en teologisk refleksjon om kirken som ivaretar Kirkemøtets beskrivelse av Den norske kirke som en bekjennende, misjonerende, tjenende, åpen folkekirke.
- Utvalget skal vurdere forholdet mellom Trossamfunnsloven og Kirkeloven og klarlegge hvilke sider av Den norske kirkes stilling og virksomhet som følger av kirkens karakter av trossamfunn og hvilke som hviler på særlov for Den norske kirke som offentlig-rettslig institusjon.
- Utvalget skal vurdere de økonomiske rammeordninger på statlig og kommunalt plan som gjelder for Den norske kirke og religionssamfunnene og utrede mulige alternative finansieringsordninger for kirken og livssynskorporasjonene.
- Utvalget skal utrede spørsmålet om en lovfestet dåpsopplæring for kirkens medlemmer i lys av den nye ordning for et felles kristendomsfag i skolen, og ut fra kirkens dåpsopplæringsplan. Tilsvarende bør spørsmålet om offentlig tilskudd til religions- og livssynssamfunnenes egen trosopplæring drøftes.
- Utvalget skal utrede forskjellige mulige modeller for ordningen av forholdet mellom stat og kirke, blant annet under hensyntagen til løsninger som er valgt i Sverige og Finland, herunder også alternative måter å ordne tilsetting og utnevning til kirkelig tjenester og embeter på. Spørsmålet om hvordan de forskjellige modeller kan tenkes å innvirke på opprettholdelsen av en folkekirke, skal tillegges særlig vekt. I den forbindelse bør det foretas grundige religionssosiologiske

analyser av tradisjoner og holdninger som preger folkes forhold til kirken.

- Utvalget skal vurdere kirkens rolle som tradisjonsbærer og etisk premissleverandør i samfunnet, herunder dens oppgave som kritisk røst i forhold til dominerende krefter i forbrukerkulturen og urettferdige strukturer i samtiden. Spørsmålet om hvorvidt kirkestyrets utforming virker avgjørende inn på kirkens frihet, bør i denne sammenheng få særskilt oppmerksomhet.

Medlemmene i Kirkerådets kirke/stat-utvalg:

Prost dr. theol. Trond Bakkevig, Oslo (utvalgets leder),
sorenskriver John Egil Bergem, Orkdal,
professor dr. theol. Trond Skard Dokka, Oslo,
teologiprofessor og historiker Berge Furre, Oslo,
biskop Ole D. Hagesæther, Bergen,
undervisningskonsulent Astrid Hareide, Bodø,
avdelingssykepleier Sigrid Haukvik, Sauherad,
professor dr. theol. Harald Hegstad, Oslo,
assisterende fylkeslege Ingrid Hauge Lundby, Bærum,
stiftskapellan Egil Morland, Sotra,
generalsekretær Ingrid Vad Nilsen, Oslo
cand. polit. Ingvill Thorson Plesner, Oslo,
professor dr. philos. Pål Repstad, Kristiansand,
likningssjef Astri M. Rosenqvist, Bærum,
kulturkonsulent Hege Fjellheim Sarre, Karasjok,
biskop Olav Skjevesland, Kristiansand,
og pensjonist Nils Valde, Åfarnes.

Utvalgets sekretærer er prest Margunn Sandal.